

Crna Gora

Ministarstvo zdravlja

AUSTRIAN RED CROSS

ANALIZA STANJA DUGOTRAJNE NJEGE STARIJIH U CRNOJ GORI

2021. godina

Projekat finansira
Evropska Unija

WITH FUNDING FROM
AUSTRIAN
DEVELOPMENT
COOPERATION

Projekat „Inovativne usluge podrške za starije u zajednici“ finansira Evropska Unija i Austrijska agencija za razvoj. Ova Analiza predstavlja stav autora i Komisija ne može biti odgovorna za bilo kakvu u potrebu informacija koje sadrži.

O ANALIZI I PROJEKTU

Analiza stanja dugotrajne njege starijih u Crnoj Gori predstavlja dopunjenu, izmijenjenu, prilagođenu verziju Situacione analize koju je radio Institut za socioekonomske analize (ISEA) u junu 2016. godine, a za potrebe projekta Crvenog krsta Crne Gore.

Analizu stanja su priredili **Institut za javno zdravlje (dr Agima Ljaljević i dr Biljana Bajić) i Crveni krst Crne Gore (Jelena Šofranac)**. Cilj analize je pregled postojećih usluga podrške, zakonodavnog okvira, kao i preporuka za dalji razvoj usluga za starije i neformalne njegovatelje.

Analiza je nastala u okviru projekta „Inovativne usluge podrške za starije u zajednici“. Projekat će trajati 36 mjeseci (do kraja oktobra 2023. godine), realizuje se u Austriji, Srbiji i Crnoj Gori, a finansira ga Evropska Unija i Austrijska agencija za razvoj. Glavni aplikant projekta koji će koordinirati aktivnostima u tri zemlje je Austrijski Crveni krst. U Crnoj Gori sve predviđene aktivnosti će se realizovati u dvije opštine, u Baru i Bijelom Polju, preko opštinskih organizacija Crvenog krsta. Opšti cilj projekta je doprinos reformama nacionalne politike u dijelu dugotrajne njege starijih osoba, kroz uvođenje inovativnih usluga podrške u lokalnim zajednicama. Tako će biti razvijeni i testirani inovativni multisektorski centri za njegu u zajednici za starije ljude kojima je potrebna njega, kao i za neformalne njegovatelje. Pored toga će se lobirati za uključivanje navedenih usluga u politike i ostala relevantna dokumenta dugotrajne njege u Austriji, Crnoj Gori i Srbiji. Ostvarivanjem ova dva segmenta utiče se na glavne izazove dugotrajne njege, a to su: dostupnost, pristupačnost, kvalitet i održivost. Projekat podrazumijeva dva inovativna pristupa u odgovoru na potrebe starijih i onih koji brinu o njima. Prvi se odnosi na otvaranje dva centra za njegu u zajednici, u okviru opštinskih organizacija Crvenog krsta Bar i Bijelo Polje, koji će obuhvatati usluge socijalne i zdravstvene zaštite. Glavni cilj centara je pružanje podrške starijim osobama, kao i njihovim neformalnim njegovateljima, kako bi se sačuvala funkcionalna sposobnost starijih, promovisalo zdravo starenje i tako omogućilo ljudima da što duže borave kod kuće uz zadovoljavajući kvalitet života. Drugi inovativni pristup odnosi se na pružanje podrške osobama kod kojih postoje kognitivne poteškoće i demencija. U tom dijelu će se za starije osobe koje imaju demenciju obezbijediti volonterske usluge koje će pružati obučeni volonteri. Pored toga, Austrijski Crveni krst će predstaviti poseban vide podrške za navedenu populaciju, kroz upotrebu tehnologije, a koji će biti prvi put primijenjen u Srbiji i Crnoj Gori. Projekat podrazumijeva i niz drugih aktivnosti koje se odnose na umrežavanje svih relevantnih institucija i organizacija koje će se sastajati na lokalnom nivou, kako bi razmijenile informacije i efikasnije odgovarale na potrebe u izazove u svakom pojedinačnom slučaju.

Važne definicije

Dugotrajna njega se može definisati kao set usluga kojima se odgovara na zdravstvene ali i sve druge potrebe ljudi sa hroničnim oboljenjima i/ili invaliditetom koji ne mogu da brinu o sebi duži vremenski period. Dugotrajna njega obuhvata usluge u zajednici kao što su: pomoć u kući, dnevni boravak, dostava obroka, prevoz itd.

Neformalni njegovatelji su ljudi svih dobi koji pružaju njegu nekome sa hroničnim oboljenjem, invaliditetom, drugim dugotrajnim zdravstvenim stanjem ili potrebom za njegom izvan profesionalnog ili formalnog okvira zapošljavanja (Eurocarers, 2018).

DEMOGRAFSKA SITUACIJA U CRNOJ GORI

Procjena starosti neke populacije vrši se na osnovu sljedećih demografskih pokazatelja: udio stanovnika iznad 65 godina u opštoj populaciji, koeficijent starosne zavisnosti, prosječna starost, medijalna starost, indeks starenja, indeks biološkog tipa i drugi.¹

Studija MONSTAT-a iznosi činjenice koje ukazuju na to da je stanovništvo Crne Gore uveliko zahvaćeno demografskim starenjem. Tokom posljednje dvije decenije u strukturi stanovništva Crne Gore zapažaju se karakteristične dugoročne tendencije opadanja udjela mladih i porast udjela starijih i srednjovječnih u ukupnom stanovništvu. Promjene u starosnoj strukturi su posljedica izražene tendencije pada nataliteta na ovom području. Takođe, značajan je i uticaj migracija jer se radi o području sa vrlo izraženom pojavom emigracije.

U periodu koji studija razmatra, između popisa 1991. i 2011. godine, stopa nataliteta se smanjivala, što je nastavljeno i nakon 2011. godine. Smanjivanje stope nataliteta uslovalo je i smanjenje učešća mladog stanovništva u ukupnom stanovništvu i smanjenje fertiliteta ili plodnosti. Stopa fertiliteta u Crnoj Gori, sada iznosi oko 1,8 a najmanja vrijednost koja osigurava stabilnu zamjenu generacija u jednoj državi iznosi 2,2.

Posljednjih decenija bilježi se vrlo intenzivno povećanje prosječne starosti stanovništva (medijalne starosti) koja je u 1991. godini iznosila 30,1, dok je u 2011. godini iznosila 36,6 godina. Procjene ukazuju da prosječna starost stanovništva u Crnoj Gori iznosi 38,8 godina. Istovremeno, u zemljama Evropske Unije, vrijednost ovog pokazatelja je 2003. godine iznosila 38,9, a do 2011. porasla do čak 41,2 a prema poslednjim podacima, prosječna starost stanovništva EU je veća od 43 godine. U 2019. više od petine (20,3 %) stanovnika EU-27 imalo je 65 ili više godina.

U odnosu na srednje vrijednosti, adekvatniji pokazatelji promjene starosne strukture stanovništva su indeks starenja i udio starijih u ukupnom stanovništvu. Indeks starenja koji pokazuje odnos između broja starijih (65 i više godina) i broja mladih (mlađih od 15 godina) je znatno uvećan tokom perioda između dva popisa. U 1991. godini je iznosio 32,55, dok je u 2003. porastao na 58,18, a u 2011. je iznosio 66,81. Da stanovništvo Crne Gore u posljednje dvije decenije stari ukazuje i udio starijih u ukupnoj populaciji, odnosno učešće broja osoba starijih od 65 godina u ukupnom stanovništvu. U 1991. godini udio starih je

---

¹ Studija MONSTAT-a "Projekcija stanovništva Crne Gore do 2060. godine, sa strukturnom analizom stanovništva Crne Gore" na osnovu popisa iz 1991. 2003. i 2011. godine.

iznosio 8,3%, dok je u 2003. godini porastao na 11,96%. Prema rezultatima popisa stanovništva iz 2011. godine u Crnoj Gori živi 12,8% starijih građana preko 65 godina. Procjene ukazuju da je učešće starijih od 65 godina u opštoj populaciji sada veće od 15%.

Posebno važan, s ekonomskog aspekta je koeficijent ukupne zavisnosti stanovništva, odnosno odnos između ukupnog broja mladih (0-14) i starijih (65+), koji čine izdržavano stanovništvo i broja stanovnika radno sposobnog uzrasta. Kretanje koeficijenta zavisnosti mladog i starog stanovništva ukazuje na nepovoljnu starosnu strukturu, jer se povećava opterećenje radnog kontingenta stanovništvom starijim od 65 godina. Ovakva pojava se vrlo značajno reflektuje na ekonomska kretanja u zemlji.

Posebno bi napomenuli, da je prema Popisu iz 2011. godine, preko 80% stanovnika starosti 65+ godina imalo najviše završenu srednju školu. To je trend za koji je za očekivati da se promjeni u budućnosti kako su generacije koje će do 2060. godine biti smatrane starijima, obrazovanije. S tim u vezi neophodno je uzeti u obzir ovakav potencijal prilikom donošenja odluka koje se odnose na starije.

Na udio starijih u strukturi gradskog i seoskog stanovništva, pored prirodnog priraštaja, presudno je uticala socijalna i prostorna pokretljivost mladog stanovništva, naročito iz sela u grad i iz nerazvijenih u razvijene sredine. To je u nekim selima dovelo do senilizacije i feminizacije stanovništva. Veoma važno je istaći i regionalne trendove starenja u Crnoj Gori. Sa tog aspekta bi napomenuli da je u posljednjoj deceniji u središnjem regionu, zbog migracija sa sjevera zemlje, zabilježen rast učešća populacije starosti 20 do 39 godina u ukupnom stanovništvu tog regiona. U primorskom regionu je udio stanovnika starosti 40-59 godina konstantno rastao posljednje dvije decenije, uglavnom kao posljedica doseljavanja stanovništva u ove krajeve. U posmatranom periodu udio starijih stanovnika od 60 godina je rastao u sva tri regiona, s tim što je bilo naizraženije u sjevernom regionu, gdje je udio starijih od 60 godina porastao sa 12,72% u 1991. godini na 19,02% u 2011. godini, a posljednjih godina se udio starijih u populaciji stanovništva na sjeveru zemlje značajno povećao. Starenje stanovništva uz depopulaciju predstavlja ozbiljne ograničavajuće faktore daljeg razvoja ovih opština.

MONSTAT je sačinio i niz projekcija u pogledu kretanja stanovništva u Crnoj Gori. Prema rezultatima projekcija, stanovništvo Crne Gore bi u 2061. godini moglo da se kreće u intervalu od 747 hiljada (varijanta visokog fertiliteta) do 469 (konstantna varijanta). Rezultati projekcija ukazuju da će u prvoj polovini 21. vijeka odvijanje procesa starenja biti jedna od najvažnijih karakteristika demografskog razvoja Crne Gore. Opšti je zaključak da će, i pored razlika u smjeru i tempu projektovanog kretanja broja mladih, njihov udio u ukupnom projektovanom stanovništvu Crne Gore u 2061. godini biti manji nego 2011. godine (tada je iznosio 19,2%) i to bez obzira na projekcionu varijantu. Takođe, može se zaključiti da će stanovništvo cijele Crne Gore do kraja projekcionog perioda spadati u grupu vrlo starih populacija, odnosno da će se nalaziti u stadijumu duboke ili, još izvjesnije, najdublje demografske starosti.

Treća činjenica, veoma bitna za analizu glavnih rizika, posljedica je prve dvije i odnosi se na povećanje indeksa zavisnosti. U najvećem broju projekcionih varijanti ovaj indeks će se značajno povećati do kraja projekcionog perioda. Četvrta činjenica se odnosi na već prisutne regionalne razlike u broju stanovnika. Rezultati projekcija sasvim jasno upućuju da će trendovi udjela stanovništva po regionima u ukupnom stanovništvu biti nastavljeni i u narednom periodu. Naime, i dalje će se nastaviti tendencija smanjivanja učešća stanovništva iz sjevernog regiona u ukupnoj populaciji Crne Gore, dok će se učešće druga dva regiona, središnjeg i primorskog, povećavati.

Sve prethodno navedeno će imati ekonomske posljedice. Promjene koje će se dešavati na tržištu rada, a koje su, prije svega, posljedica starenja stanovništva, ogledaće se prije svega u smanjenju ponude radne snage, što će posljedično dovesti do povećanja zavisnog u odnosu na radno-aktivno stanovništvo. Starenje stanovništva utiče na povećanje troškova za izdržavana lica ili lica starija od 65 godina, prvenstveno onih koji se izdvajaju iz tekućih fiskalnih prihoda. Dodatno, starije stanovništvo ima potrebu za većim troškovima za zdravstvenu zaštitu, što u krajnjem dovodi do povećanja rashoda za zdravstvo i dodatno do većeg opterećenja radno aktivnog stanovništva.

Međutim, posljedica ovih trendova nije samo povećanje državnih rashoda za transfere (penzije i zdravstvo), odnosno veće opterećenje radno aktivnog stanovništva. Dugoročno, još značajniji negativni efekti će se ogledati u smanjenju nacionalne štednje. Posljedično, usljed smanjenja raspoloživog kapitala biće neophodno značajno povećati produktivnost rada ukoliko se želi održati životni standard. Jedan od najznačajnijih mogućnosti povećanja produktivnosti rada reflektuje se kroz tehnološke inovacije. Međutim, povećanje broja starijeg stanovništva i smanjenje mladog stanovništva povlači, na duži rok, i smanjenje motiva za tehnološke inovacije na nacionalnom nivou.

Imajući u vidu veliki broj negativnih rizika na ekonomsku situaciju u Crnoj Gori koje sa sobom nose projektovane demografske promjene, veoma je bitno imati na umu da stanovništvo ne samo svojim demografskim kretanjima već i kulturom, obrascima i načinom ponašanja značajno utiče na ekonomska i društvena kretanja. S toga je veoma bitno posebnu pažnju posvetiti i ovom segmentu društvenog potencijala kroz obrazovanje i promjenu načina razmišljanja stanovništva svih starosnih dobi.

Jedan od faktora koji mogu doprinijeti smanjenju uticaja socijalnih, a posebno ekonomskih posljedica starenja je i socijalna inkluzija starijih. Treba imati u vidu da starije osobe od društva, prvenstveno očekuju da ne budu zaboravljene i da se poštuju njihova prava za učešće u donošenju odluka koje se odnose na njih.

1. EVROPSKA UNIJA

Radi kreiranja adekvatne slike, u ovom dijelu će biti predstavljeni podaci o procesu starenja u EU, koji ukazuju i na ekstremnije trendove nego što postoje u Crnoj Gori.

Prema podacima iz baze Eurostata u 2019. godini, starije osobe (65 ili više godina) činile su 20,3 % ukupnog stanovništva (što je za 0,3% više nego prethodne godine, te za 2,9% više nego prije 10 godina). Pri tome, najveće učešće starijih u populaciji su imale: Italija (22,8 %), Grčka (22,0 %) te Portugalija i Finska (po 21,8 %), dok su najmanje učešće imale: Irska (14,1 %) i Luksemburg (14,4 %). Prosječna starost stanovništva EU-27 raste i u 2019. iznosila je 43,7 godina. To znači da je jedna polovina stanovništva EU-27 bila starija od 43,7 godina, dok je druga polovina bila mlađa. U državama članicama EU-27 zabilježena je medijana starosti u rasponu od 37,7 godina u Irskoj i Kipru do 46,7 godina u Italiji, što potvrđuje da Irska ima relativno mladu, a Italija relativno staru strukturu stanovništva.

Za proučavanje implikacija starenja na ekonomske prilike mogu se koristiti i stope zavisnosti stanovništva (dobija se kada se ukupna stopa zavisnosti mladih i starijih dovede u odnos sa brojem osoba koje se smatraju radno sposobnima, odnosno one koje imaju od 15 godina do 64 godine). Vrijednost ovog indikatora je značajno povećana u posljednjim decenijama i u 2019. u EU-27 iznosila je 54,9 %, što znači da su na svaku zavisnu osobu bile približno dvije radno sposobne osobe. Najniža ukupna stopa zavisnosti među državama članicama EU-27 u 2019. zabilježena je u Luksemburgu (43,8 %), a najviša u Francuskoj (61,5 %).

U okviru demografskih projekcija, predviđa se blagi rast nataliteta na 1,68‰ do 2060. godine. Takođe, predviđa se da će neto migracije unutar EU biti uvećane, a stanovništvo će se najviše kretati u pravcu Italije, Španije i Velike Britanije. Najdramatičnija demografska promjena koja će se dogoditi do 2060. godine jeste promjena starosne strukture stanovništva. Pretpostavka je da će populacija Evropske Unije, sve do 2040. godine, bilježiti rast, međutim, od 2040. do 2060. godine će doći do smanjenja broja stanovnika.

Muškarci i žene starosti 65 godina i više činiće i do 30% ukupne populacije Evropske Unije. Čak se smatra da će starosna grupa – 80 godina i više, biti jednako velika koliko i grupa mlađe (osoba mlađih od 15 godina) populacije u 2060. godini. Projekcije ukazuju da će starosna grupa 15-64 u cjelokupno posmatranom periodu opasti za 14%. Smatra se da će koeficijent ukupne zavisnosti (osobe stare 14 godina ili mlađe i 65 godina i stariji) imati još značajniji trend rasta, sa 49,3% na 77,9% u posmatranom periodu.

Za EU27 prognoziran je pad stope nezaposlenosti od 3,2 procentna poena do kraja 2060. godine, kao i rasta stope zaposlenosti i to na 74% u 2060. godini (za stanovništvo u starosnoj dobi 20 do 64 godine).

ZAKONSKI OKVIR

Osnovni dokumenti koji tretiraju pitanje zaštite starijih lica i njihova prava su Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti i Strategija razvoja sistema socijalne zaštite starijih za period od 2018. do 2022. godine. Pored ova dva dokumenta postoje i ostala, kao što su Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju, Porodični zakon i različiti propisi/pravilnici, kao i planovi na lokalnom nivou, kojima se regulišu prava i odnosi prema starijim osobama.

Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti i nizom podzakonskih akata utvrđena su osnovna prava iz socijalne zaštite starih lica.

Prava iz socijalne i dječje zaštite su: osnovna materijalna davanja i usluge socijalne i dječje zaštite. Materijalna davanja u socijalnoj zaštiti su: materijalno obezbjeđenje, lična invalidnina, dodatak za njegu i pomoć, naknada roditelju ili staratelju – njegovatelju lica koje je korisnik lične invalidnine, zdravstvena zaštita, troškovi sahrane i jednokratna novčana pomoć. Država može obezbijediti i druga materijalna davanja u socijalnoj zaštiti, u skladu sa materijalnim mogućnostima.

Zakonom su prepoznate sljedeće grupe usluga:

- podrška za život u zajednici,
- savjetodavno-terapijska i socijalno-edukativna usluga,
- smještaj,
- neodložne intervencije i
- druge usluge.

Usluge podrške za život u zajednici obuhvataju aktivnosti koje podržavaju boravak korisnika u porodici ili neposrednom okruženju kao što su:

- dnevni boravak,
- pomoć u kući,
- stanovanje uz podršku,
- svratište,
- personalna asistencija,
- tumačenje i prevođenje na znakovni jezik i
- druge usluge podrške za život u zajednici.

Savjetodavno - terapijske i socijalno - edukativne usluge obuhvataju:

- savjetovanje,
- terapiju,
- medijaciju,
- SOS telefon i
- druge usluge s ciljem prevazilaženja kriznih situacija i unaprjeđivanja porodičnih odnosa.

Usluge smještaja su:

- porodični smještaj-hraniteljstvo,
- porodični smještaj,
- smještaj u ustanovu socijalne i dječje zaštite,
- smještaj u prihvatilište.

Navedene usluge obavlja pružalac usluge socijalne i dječje zaštite – ustanova, udruženje, preduzetnik, privredno društvo i fizičko lice, za koju organ državne uprave nadležan za poslove socijalnog staranja utvrdi da ispunjava uslove za obavljanje djelatnosti i izda licencu. Preciznije, ustanova može biti javna ili privatna, a njen nadzor vrši tijelo koje je za tu svrhu određeno od strane države tj. Ministarstva finansija i socijalnog staranja.

Kao što je već spomenuto, Zakon predviđa i propisivanje minimalnih standarda za pružanje usluga socijalne i dječje zaštite i postupak za dobijanje licence za organizacije i stručne radnike iz oblasti socijalne i dječje zaštite, zatim postupak akreditacije programa obuke, odnosno programa pružanja usluga, u kom se ocjenjuje da li program obuke, odnosno program pružanja usluga, ispunjava utvrđene standarde za akreditaciju. Licenca se dobija na šest godina i važna je sa aspekta legalnog obavljanja poslova socijalne zaštite kako garantuje ispunjavanje adekvatnih standarda. Ukoliko ustanova ne obavlja djelatnost u skladu sa Zakonom, ili iz drugih razloga koji su propisani istim, može joj se oduzeti licenca.

Najvažnije promjene definisane Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti predstavljaju:

- uvođenje usluga socijalne zaštite, koje za cilj imaju obezbjeđivanje podrške za građane i formiranje tržišta usluga, na kome građani mogu slobodno dobijati usluge, a kao pružaoci usluga prepoznaju se i organizacije civilnog društva, kao i druga pravna lica;
- pluralizam pružaoca usluga;
- reforma centara za socijalni rad;
- uvođenje sistema kontrole kvaliteta usluga socijalne zaštite kroz sistem licenciranja za pružaoce usluga i profesionalaca.

Takođe, uvedene su i novine koje se tiču supervizorskih poslova u socijalnom radu, inspeksijskog nadzora, kao i model funkcionisanja javnih nabavki usluga.

Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti uspostavlja sistem zasnovan na uslugama u zajednici, a u skladu sa principom pluralizma pružaoca usluga i zaštite osoba u najmanje restriktivnom okruženju. U organizacionoj ravni osnovan je Zavod za socijalnu i dečju zaštitu kao institucija koja treba pružati ključan doprinos u afirmaciji socijalno-političke djelatnosti u Crnoj Gori.

Prepoznat je značaj informacionih tehnologija za budući pravac razvoja socijalne zaštite, i nakon višegodišnjih profesionalnih napora, uveden je socijalni karton.

U vezi sa Zakonom predviđenim mogućnostima ostvarivanje usluga socijalne i dječje zaštite, važno je napomenuti da se aktivnosti mogu realizovati kroz postupak javne nabavke, javnim pozivom ili javno-privatnim partnerstvom. Sredstva za obavljanje djelatnosti socijalne i dječje zaštite obezbjeđuju se u budžetu države i budžetu opštine, kao i vršenjem djelatnosti pružalaca usluga. Sredstva za usluge socijalne i dječje zaštite obezbjeđuju se i putem učešća korisnika, odnosno njihovih srodnika koji su dužni da ih izdržavaju, donacija, poklona, zavještanja, legata, osnivanjem zadužbina i fondacija i dr.

Predviđena je veća uloga lokalne samouprave u finansiranju usluga socijalne zaštite, kao što su: pomoć u kući, dnevni boravak, usluge narodne kuhinje, odmor i rekreacija djece, stanovanje uz podršku, smještaj u prihvatilište – sklonište, stanovanje za socijalno ugrožena lica, kao i drugih usluga u skladu sa materijalnim mogućnostima lokalne samouprave.

Ministarstvo finansija i socijalnog staranja je usvojilo niz pravilnika, koji propisuju standarde za obavljanje zadataka iz socijalne i dječje zaštite. Među tim pravilnicima su i sljedeći:

1. Pravilnik o bližim uslovima i standardima za obavljanje stručnih poslova u socijalnoj i dječjoj zaštiti,
2. Pravilnik o bližim uslovima za izdavanje, obnavljanje, suspenziju i oduzimanje licence za rad stručnim radnicima u oblasti socijalne i dječje zaštite,
3. Pravilnik o bližim uslovima za izdavanje, obnavljanje, suspenziju i oduzimanje licence obavljanje djelatnosti socijalne i dječje zaštite,
4. Pravilnik o standardima za akreditaciju programa obuke, odnosno programa pružanja usluge, načinu sprovođenja postupka akreditacije programa i sadržini i obliku sertifikata,
5. Pravilnik o kriterijumima i mjerilima za utvrđivanje cijena usluga dnevnog boravka, pomoći u kući i personalne asistencije, koje obezbjeđuje država,
6. Pravilnik o kriterijumima i mjerilima za učešće korisnika, roditelja, odnosno srodnika u plaćanju troškova usluga podrške za život u zajednici, savjetodavno-terapijskih i socijalno-edukativnih usluga i usluge smještaja,
7. Pravilnik o visini sredstava za razvoj, odnosno finansiranje usluga socijalne i dječje zaštite i kriterijumima za njihovu raspodjelu,
8. Pravilnik o uslovima, programu i načinu polaganja stručnog ispita u socijalnoj i dječjoj zaštiti,
9. Pravilnik o bližim uslovima za pružanje i korišćenje, normativnim i minimalnim standardima usluga podrške za život u zajednici.

INSTITUCIONALNI OKVIR

U Crnoj Gori postoji niz institucija na državnom i lokalnom nivou, kao i organizacija civilnog društva koje se bave nekim od pitanja prava starijih osoba, brige o njima i socijalne inkluzije.

Na **državnom** nivou to su:

1. Ministarstvo finansija i socijalnog staranja

Pored mnogobrojnih drugih zaduženja, ovo Ministarstvo ostvaruje značajnu ulogu u socijalnoj inkluziji, socijalnoj sigurnosti i zaštiti starijih, kroz: povećanje efikasnosti politika zadovoljenja potreba starijih, njihovo aktiviranje, obezbjeđenje stabilnog i održivog penzijskog sistema koji će obezbijediti adekvatnu podršku u vidu dohotka građanima u starosti, poboljšanje materijalnog položaja korisnika prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja, i sl. Ministarstvo finansija i socijalnog staranja je nadležno za postupak izdavanja, obnavljanja, suspenzije i oduzimanja licence, kao i vođenje registra licenciranih pružaoca usluga.

Osnovni strateški dokument koji je definisao ciljeve za unapređenje kvaliteta života i odnosa prema starijima je Strategija razvoja sistema socijalne zaštite starijih za period od 2018. do 2022. godine. Opšti cilj Strategije se odnosi na unaprijeđenje socijalne zaštite starijih, iniciranje na integrisanim uslugama i podrškom radi očuvanja i poboljšanja kvaliteta njihovog života. Posebni ciljevi Strategije su: unapređenje socijalne odgovornosti i integrisani pristup koji omogućava podsticanje socijalne inkluzije, povećanje kvaliteta života i korišćenje kapaciteta starijih za samostalan život; unapređenje usluga socijalne zaštite starijih i sistema kvaliteta usluga starijih.

Implementacija Strategije razvoja sistema socijalne zaštite, usmjerena je ka unapređenju normativnog okvira, daljeg razvoja usluga podrške za život u zajednici, unapređenja kvaliteta socijalne zaštite starijih i povećanja učešća organizacija civilnog društva, nevladinih organizacija, privrednih društava, preduzetnika i fizičkih lica u pružanju usluga socijalne zaštite starijim, na održiv način u vrijeme kada je sistem socijalne zaštite u Crnoj Gori zauzeo jasne pravce razvoja. Strategija se zasniva na sljedećim vrijednostima:

- starenje se sagledava kao aktivno, produktivno, zdravo i pozitivno,
- pristupima starenju i starosti promovišu se očuvanje i podržavaju potencijali starijih da vode kvalitetan život i doprinose društvu u mjeri svojih mogućnosti i potreba,
- stariji se percipiraju i kao resurs za društveni i ekonomski razvoj.

Reformski procesi u socijalnoj zaštiti starijih zasnovani su na brojnim međunarodnim dokumentima, od kojih su najznačajniji:

- „Međunarodni plan akcije na području starenja” (Prva svjetska skupština o starenju, Beč, 1982. godine);
- „Načela Ujedinjenih naroda za starije ljude”, Rezolucija Generalne skupštine UN 46/91, koja postavlja osnovne principe i vrijednosti na kojima se zasniva pristup starijim i starim građanima i koji su istovremeno vrijednosti i principi socijalne zaštite starijih;
- „Madridska deklaracija”, „Madridski internacionalni plan akcije o starenju (MIPAA)”, usvojen na Drugoj svjetskoj skupštini o starenju u Madridu 2002. godine i „Vodič za nacionalnu implementaciju madridskog internacionalnog plana akcije o starenju”, Ujedinjene nacije, Njujork, 2008. „Regionalna strategija za implementaciju Madridskog internacionalnog plana aktivnosti o starenju 2002”, usvojena od strane Ekonomske komisije UN za Evropu (UNECE);
- Evropska socijalna povelja – Instrument Savjeta Evrope za zaštitu ljudskih prava, Torino 1961. godine; Dodatni protokol za Evropsku socijalnu povelju, Strazbur, 5.maj 1988. čl. 4 (pravo starijih na socijalnu zaštitu) i Izmijenjena Evropska socijalna povelja (Strazbur, 3. maj 1996), čl. 23 (pravo starijih na društvenu zaštitu);
- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i sloboda (Savjet Evrope, Rim, 1950) i Izmijenjena Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i sloboda (jul 1999);
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija;
- Revidirana strategija socijalne kohezije Vijeća Evrope (2004);
- Dokument Vijeća Evrope „Pristup socijalnim pravima”, 2003;
- Lisabonska deklaracija o starenju, 2000;
- Dokument SEC (2005) 957 „Na putu ka evropskom kvalifikacionom okviru za cjeloživotno učenje”, Brisel, 2005. godine;
- Konvencija UN o pravima osoba s invaliditetom (2006).

Integrirane usluge, pored usluga socijalne zaštite, obuhvataju i druge resore (zdravstvo, stanovanje, obrazovanje, zapošljavanje, kulturu i dr.) te omogućavaju zadovoljavanje većeg broja potreba korisnika. Integrirane usluge odnose se na međusektorsku saradnju u obezbjeđivanju usluga. Obezbeđivanje integriranih usluga u Crnoj Gori, do sada, nije u dovoljnoj mjeri našlo svoje mjesto ni u dokumentima niti u praksi. Ova strategija u najvećoj mjeri promovira koncept integriranih usluga, s tim što su u njenom fokusu usluge socijalne zaštite za starije.

Sastavni dio Strategije je Akcioni plan za njenu primjenu.

Akcioni plan za sprovođenje Strategije sadrži sljedeće podatke:

- koje mjere odnosno zadatke treba realizovati;
- u kom vremenskom okviru mjere odnosno zadatke treba realizovati;
- koji su indikatori i izvori verifikacije realizacije mjera odnosno zadataka;
- ko je odgovorni akter za realizaciju svake planirane mjere odnosno zadatka; i
- izvor finansijskih sredstava.

2. Ministarstvo zdravlja

Ovo Ministarstvo ima ulogu u obezbjeđivanju prava na dostupnu, pristupačnu, sveobuhvatnu, kontinuiranu njegu i zdravstvenu zaštitu starijih lica, a odgovorno je i za stalno unaprijeđenu kvaliteta navedenih usluga. Usljed toga je Ministarstvo zdravlja bilo, i potrebno je da bude, sastavni dio tima koji osigurava realizaciju aktivnosti vezanih za unapređenje kvaliteta života starijih. Najveći broj usluga, koje su osnov za sveukupno angažovanje starijih, realizuje se u službama sektora zdravstva. Ministarstvo zdravlja planira organizaciju specifičnih službi za zadovoljenje preventivnih i kurativnih potreba starijih. Na ovaj način bi se kompetentnije zadovoljavale zdravstvene potrebe ovog dijela populacije, ali i uticalo na enormna izdvajanja za njihovu zdravstvenu zaštitu, jer su oni evidentno najveći potrošači zdravstvenih usluga.

3. Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava

Uloga ovog Ministarstva je da učestvuje u unaprijeđenju zaštite prava starijih građana našeg društva, upozorava na prisutnost raznih oblika zlostavljanja starijih ljudi i skretanja pažnje na različite oblike diskriminacije u vezi sa godinama života, kao i da radi na prevenciji istih.

4. Zavod za socijalnu i dječju zaštitu

Zavod za socijalnu i dječju zaštitu je samostalan organ uprave, čija djelatnost je utvrđena Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti i Uredbom o organizaciji i načinu rada državne uprave. Zavod²:

- obavlja savjetodavne, istraživačke i stručne poslove u oblasti socijalne i dječje zaštite;
- prati kvalitet stručnog rada i pružanje usluga kod pružaoca usluga, u skladu sa ovim zakonom;
- pruža stručnu supervizijsku podršku radi unaprijeđenja stručnog rada i usluga socijalne i dječje zaštite;
- obavlja stručne i organizacione poslove u postupku akreditacije programa obuke, odnosno programa pružanja usluga kojim se obezbjeđuje stručno usavršavanje stručnim radnicima i stručnim saradnicima i pružaocima usluga;
- donosi Etički kodeks za zaposlene u oblasti socijalne i dječje zaštite;
- istražuje socijalne pojave i probleme, djelatnost i efekte socijalne i dječje zaštite, izrađuje analize i izvještaje i predlaže mjere za unaprijeđenje u oblasti socijalne i dječje zaštite;

---

² Djelatnosti za koje možemo reći da su povezane i sa pravima starijih.

- razvija sistem kvaliteta u socijalnoj i dječjoj zaštiti, koordinira razvoj standarda usluga i predlaže nadležnom organu državne uprave unaprjeđenje postojećih i uvođenje novih standarda;
- učestvuje u izradi, sprovođenju, praćenju i ocjeni efekata primjene strategija, akcionih planova, zakona i drugih propisa koje se odnose na razvoj djelatnosti socijalne i dječje zaštite;
- organizuje stručno usavršavanje stručnih radnika i stručnih saradnika;
- sačinjava i publikuje monografije, časopise i zbornike radova, stručne priručnike, vodiče, informatore, studije i primjere dobre prakse;
- informiše stručnu i širu javnost o sprovođenju socijalne i dječje zaštite, ukazuje na potrebe i probleme korisnika, a posebno korisnika iz osjetljivih društvenih grupa;
- obavlja i druge poslove u skladu sa Zakonom.

Zavod kontinuirano radi na edukaciji i obučavanju pružalaca usluga u centrima za socijalni rad, domovima za stare i sl.

Veliku podršku razvoju institucionalnih kapaciteta Crne Gore u oblasti socijalne zaštite starijih osoba je dala međunarodna organizacija UNDP.

5. UNDP Crna Gora

UNDP utiče na unaprjeđenje socijalne inkluzije kroz jačanje institucionalnog odgovora i usluga za najugroženije, i bolji kvalitet života svih muškaraca i žena kako bi u potpunosti ostvarili svoje mogućnosti.

Najznačajnije intervencije UNDP-a u oblasti socijalne inkluzije, a dotiču se starijih lica, obuhvataju:

- Jačanje socijalne politike, zakonodavnog i institucionalnog okvira;
- Rad na socijalnim servisima kako bi bili prilagođeniji potrebama najugroženijih, pristupačniji na lokalnom nivou i vremenom dostupni u svim opštinama;
- Socijalni karton – Informacioni sistem socijalnog staranja za poboljšanje kapaciteta i funkcionisanja sistema socijalne zaštite i obezbjeđivanje djelotvornijih i efikasnijih servisa socijalne zaštite;
- Unaprjeđenje saradnje između Vlade Crne Gore i nevladinih organizacija, posebno na tome da se ugroženim pojedincima omogući pristup potrebnim službama;
- Podrška izgradnji institucionalnog okvira za utvrđivanje invaliditeta, obezbjeđivanje ravnopravnog pristupa pravima za lica sa invaliditetom (socijalna, zdravstvena, penzijska, prava vezana za zapošljavanje, prava učesnika rata);

- Podrška u izradi nacionalnih politika zasnovanih na dokazima uz pomoć Izvještaja o razvoju po mjeri čovjeka u Crnoj Gori, istraživanja, studija i procjene potreba.
- Pomoć u razmjeni znanja i prakse u sistemu socijalne zaštite među zemljama zapadnog Balkana.

UNDP je pomogao u uspostavljanju socijalnih servisa na lokalnom nivou: pomoć u kući i dnevni centri za stare. UNDP je takođe podržao izradu lokalnih planova za socijalnu inkluziju, pri čemu je pet opština već usvojilo planove, dok su u deset opština oni u fazi izrade. Istovremeno, oni su pripremili izvještaje uz pomoć kojih unaprjeđuju izradu politika zasnovanih na dokazima: Nacionalni izvještaji o razvoju po mjeri čovjeka su isticali problem socijalne isključenosti starijih, a u Izvještaju za 2020. godinu se navodi da je šest godina razvoja po mjeri čovjeka potencijalno izgubljeno zbog krize izazvane pandemijom COVID-19. Međuti, prema istom Izvještaju o razvoju po mjeri čovjeka za 2020. godinu "Nadomak digitalne budućnosti za sve" Crna Gora ostaje veoma visoko u kategoriji razvoja po mjeri čovjeka, na 48. mjestu od 189 država.

6. Ustanove za smještaj odraslih-invalidnih i starih lica

Saglasno poslovima utvrđenim Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti, djelatnost, ustanove koje pružaju trajni smještaj starijim su domovi za stare, koji obezbjeđuju pružanje usluga smještaja odraslim licima sa invaliditetom i starijim licima, pružanje usluga podrške za život u zajednici, pružanje savjetodavno-terapijskih i socijalno-edukativnih usluga, pružanje stručne podrške i sprovođenje odgovarajuće obuke pružaocima usluge porodičnog smještaja, radno-okupaciono angažovanje, koje se odnosi na obezbjeđivanje radne i okupacione terapije, kulturno-zabavnih aktivnosti i sl. i zdravstvenu zaštitu koja se obezbjeđuje, u skladu sa propisima o zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom osiguranju. Trenutno u ustanovama za smještaj zaposleno je 276 radnika, a 34 su stručni radnici što čini 12,32% .U ustanovama je angažovano 26 stručnih saradnika što čini 9,42%. Saradnika ima 216 , što čini 78,26% od ukupnog broja. Saradnici koji neposredno rade sa korisnicima je 95 što čini 43,98% od ukupnog broja saradnika, odnosno 34,42% od ukupnog broja svih angažovanih radnika.

Javne ustanove za trajni smještaj odraslih lica sa invaliditetom i starih lica u Crnoj Gori su:

- JU Dom starih "Grabovac" Risan;
- JU Dom starih "Bijelo Polje";
- JU Dom starih "Pljevlja" .

JU Dom starih "Grabovac" Risan je osnovan 1947. godine, a u septembru mjesecu 2018. godine Ministarstvo rada i socijalnog staranja je izdalo licencu za obavljanje djelatnost i socijalne i dječje zaštite. JU Dom starih "Bijelo Polje" Bijelo Polje je osnovan 2010. godine, u julu mjesecu 2018. godine, Ministarstvo rada i socijalnog staranja je izdalo licencu za obavljanje djelatnosti socijalne i dječje zaštite. JU Dom starih "Pljevlja" Pljevlja je počeo sa radom u aprilu mjesecu 2018. godine, a u februaru mjesecu

2019. godine Ministarstvo rada i socijanog staranja je izdalo licencu za obavljanje djelatnosti socijalne i dječje zaštite.

Ukupan broj korisnika na dan 31.12.2019. godini je 499, što pokazuju da su smještajni kapaciteti popunjeni 90,89% . Ovdje je neophodno naglasiti da je maksimalna popunjenost kapaciteta u Domu starih "Grabovac" Risan, na kraju godine 93,73%, a u Domu starih "Bijelo Polje" 89,00%, dok je u Domu starih "Pljevlja" popunjenost bila 83,87%.

Pored domskog smještaja ustanove pružaju tri usluge. Dom starih "Grabovac " ima prihvatilište za odrasla i stara lica (kapacitet 4 korisnika), kao i Dnevni boravak za lica oboljela od demencije (kapacitet 10 do 15 korisnika). Dom starih "Bijelo Polje" ima Dnevni boravak za stara lica sa 20 korisnika i uslugu pomoć u kući sa kojim je obezbijeđeno 80 korisnika.

Dom za stare Pljevlja ima kapacitet za 68 korisnika u jednokrevetnim, dvokrevetnim i trokrevetnim luksuzno opremljenim sobama, sa zasebnim kupatilima prilagođenim njihovim potrebama. Pored toga Dom posjeduje fitness centar, salu za masažu, dnevne boravke, trpezarije i sale za druženje, u kojima će korisnici moći kvalitetno i organizivano da provode svoje vrijeme i u potpunosti uživati u boravku u Domu.

Krajem 2020. godine osnovane su još dvije ustanove za smještaj i to: Javna ustanova za smještaj odraslih lica sa invaliditetom i starih lica "Nikšić" tj. Dom starih "Nikšić" čiji je kapacitet oko 220 ležajeva i Javna ustanova za smještaj odraslih lica sa invaliditetom i starih lica "Podgorica" tj. Dom starih "Podgorica" čiji je kapacitet 274 ležaja.

Na lokalnom nivou djeluje mreža ustanova u sistemu socijalne zaštite, a čine je: centri za socijalni rad; centri za savjetodavne, istraživačke i stručne poslove u oblasti socijalne i dječje zaštite; kao i sekretarijati za socijalna/društvena pitanja.

U Crnoj Gori funkcioniše 13 Centara za socijalni rad (CSR) i 12 područnih jedinica, pokrivajući teritoriju od 24 opštine. Centri obezbjeđuju sprovođenje adekvatnih oblika socijalne i dječje zaštite i neposredno pružaju usluge socijalne i dječje zaštite, rješavaju u prvom stepenu o zahtjevima za ostvarivanje prava iz socijalne i dječje zaštite, prate i analiziraju pojave i programe od značaja za socijalnu i dječju zaštitu, podstiču, organizuju i preduzimaju aktivnosti u cilju sprječavanja i suzbijanja socijalnih problema, vode evidenciju i prikupljaju dokumentaciju o svim korisnicima socijalno zaštitnih prava i o materijalnom položaju porodica svih korisnika na teritoriji za koju je osnovan i vrši druge poslove u skladu sa zakonom i aktom o osnivanju.

STRATEŠKI OKVIR

Strategijom razvoja sistema socijalne zaštite starijih za period od 2018. do 2022. su definisani ciljevi i pravci politike razvoja socijalne zaštite starijih i predstavlja hronološki nastavak Strategije razvojasocijalne zaštite starijih lica za period od 2013. do 2017. godine. Osnovni cilj Strategije je podizanje nivoa kvaliteta brige o starijim licima, naročito o onima koji ne mogu sami zadovoljavati egzistencijalne potrebe. To se želi ostvariti razvijanjem mreže institucija i vaninstitucionalnih usluga u zajednici, kroz partnerstvo i solidarnost sa starijim sugrađanima.

Osnovni razlozi definisanja nove Strategije odnose se na:

- 1) Postojanje potreba za daljim razvojem usluga podrške za život u zajednici, iako je povećan broj usluga i broj korisnika ovih usluga.
- 2) Postojanje potreba za unapređenjem kvaliteta socijalne zaštite za starije na lokalnom nivou, u skladu sa Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti.
- 3) Postojanje potreba za povećanjem učešća organizacija civilnog društva i nevladinih organizacija u pružanju usluga socijalne zaštite starijih, na održiv način – finansiranjem iz sredstava javnih prihoda.
- 4) Postojanje potreba za unapređenjem normativnog okvira i sistema kvaliteta u socijalnoj zaštiti starijih, u odnosu na: standarde usluga, sistem licenciranja, sistem akreditacije programa, organizaciju, normative, standarde i način rada u centrima za socijalni radi i supervizijsku podršku.

Neposrednu odgovornost za primjenu strategije snosi Ministarstvo finansija i socijalnog staranja. Iz tih razloga je važno istaći ulogu Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu, koji treba da obavlja poslove razvoja usluga i unaprjeđenja kvaliteta pruženih usluga. Rad ovog Zavoda treba da omogući jasno sagledavanje i procjenu potreba građana iz domena socijalne zaštite (posebno starijih lica), upravljanje procesom kreiranja i razvoja inovativnih usluga i monitoring i unaprjeđenje kvaliteta pruženih usluga. Istovremeno, treba da ostvari direktnu komunikaciju sa drugim ministarstvima čije je uključivanje neophodno za razvoj kvalitetnih i dostupnih usluga za stara lica, lokalnim samoupravama i pružaocima usluga i ostvaruje direktnu koordinaciju razvoja socijalnih usluga.

Drugi mehanizam koordinacije razvoja sistema socijalne zaštite starih lica na državnom i lokalnom nivou je sistem planiranja i sprovođenja akcionih planova na nivou države i lokalnih akcionih planova na nivou lokalnih samouprava. Lokalni akcioni planovi proističu iz prepoznatih potreba građana u određenoj zajednici i definisanih pravaca razvoja sistema, te su sami po sebi mehanizam koordinacije i usmjeravanja sinhronizovanog razvoja usluga za stara lica u Crnoj Gori.

Dosadašnja praksa pokazuje da se prepoznaju nedostaci postojećeg sistema zaštite starijih lica. Sistem ne može da obezbijedi zaštitu svih starijih lica, koji su izrazili potrebu, a posebno onih kojima je pomoć apsolutno neophodna (nemoćni, samohrani, i sl). Ne postoje relevantne informacije o broju starijih lica u vezi s njihovim socijalnom i zdravstvenim statusom, vrsti ograničenja koje imaju i obimu i sadržaju potreba kod starijih. Postojeći institucionalni sistem socijalne zaštite još uvijek nije razvijen u skladu sa

zahtjevima, evidentiraju se nedostaci u materijalnim i kadrovskim resursima. Postojeći programi ne obezbjeđuju punu integraciju usluga socijalne i zdravstvene zaštite starijih lica, što je neophodno za kvalitetnu realizaciju usluga za starije. Starija lica, naročito ona sa najvećim potrebama zaštite, su neinformisana o pravima iz socijalne i zdravstvene zaštite i mogućnostima njihovog ostvarivanja.

Usluge socijalne zaštite definisane relevantnim aktima

Usluge koje se propisuju ili ohrabruje njihovo postojanje kroz Zakon, propise, ili strategije, a tiču se inkluzije starijih lica, se mogu definisati na sljedeći način:

1. Savjetodavne i terapijske usluge kojima se obavlja prevencija pojava i ponašanja starog lica ili njegove porodice da dođu u stanje socijalne potrebe, odnosno u poziciju da im je potrebna druga vrsta usluga socijalne zaštite. Zatim, da se pomogne aktiviranju ili očuvanju potencijala korisnika kako bi uspješno funkcionisao/la u socijalnom okruženju, da se pomogne u prevazilaženju krizne situacije i da se uspješno suoči sa problemima i izazovima u socijalnom funkcionisanju.
2. Preventivno-informativne usluge gdje spadaju usluge, koje se isključivo pružaju na lokalnom nivou, promocija zdravih stilova života, upoznavanje sa osnovnim zahtjevima zdrave ishrane u doba starosti i sa specifičnim psihosocijalnim problemima starenja i starosti i dr.
3. Usluge podrške i osnaživanja se pružaju starom licu ili grupi starih lica s ciljem aktiviranja ili očuvanja njihovih potencijala za uspješno funkcionisanje u zajednici. U takve usluge spadaju: pomoć u ostvarivanju porodičnih funkcija i socijalne komunikacije sa porodicom, pomoć i njega u kući, podrška procesima socijalizacije i adaptacije starog lica, edukativne i radno-okupacione usluge, pomoć u resocijalizaciji, podrška na daljinu putem SOS telefona, različiti oblici neposredne psihosocijalne podrške, organizovanje grupa za samopomoć (klubovi), organizovanje tzv. narodnih kuhinja i pružanje usluga ishrane putem oblika "hrana na točkovima" i dr.
4. Usluge medijacije i nezavisnog zastupanja starih lica su usluge posredovanja nezavisne treće strane u pregovaranju i prevladavanju konflikata s ciljem da se iznađu zajednički prihvatljiva rješenja, a nezavisnim zastupanjem (javnim zagovaranjem interesa ili pružanjem besplatne pravne pomoći) brine se o interesima marginalizovanih pojedinaca ili grupa s ciljem da se unaprijedi njihov položaj, smanje ili eliminišu postojeće predrasude i stvori pozitivna klima u društvu i da se zastupaju njihovi interesi u sudskim i administrativnim postupcima.
5. Stanovanje uz podršku podrazumjeva obezbjeđivanje usluga smještaja u objekte zaštićenog stanovanja (zgrade ili stanove, odnosno kuće) putem zakupa, organizovanje manjih stambenih zajednica, razvijanje oblika "kuća na pola puta" i sl.
6. Usluge smještaja koje se odvijaju kroz porodični smještaj i smještaj u ustanovu socijalne zaštite. Porodičnim smještajem u hraniteljskim porodicama obezbjeđuje se život korisnika u porodičnom okruženju u skladu sa specifičnim okolnostima, potrebama i najboljim interesom korisnika. Smještaj u ustanovu socijalne zaštite je pravo i oblik zbrinjavanja starih lica koje se koristi kada druge usluge nisu organizovane ili kada nisu odgovarajuće, odnosno kada se ne mogu primjeniti u zbrinjavanju starog lica.

Strategija razvoja sistema socijalne zaštite za starija lica za period 2018-2022. godine kao opšti cilj definiše unapređenje socijalne zaštite starijih lica, sa integrisanim uslugama i podrškom radi očuvanja i poboljšanja kvaliteta njihovog života. Kroz dalji razvoj usluga, posebno usluga koje pružaju dnevni boravci za starija lica i servisa Pomoć u kući, kao i zadovoljenja zdravstvenih potreba starijih od strane izabranog doktora i patronažne službe, doprinosi se što dužem ostanku starije populacije u okviru svog primarnog okruženja-porodice, odlaže se njihovo smještanje u institucije i samim tim značajno doprinosi ostvarenju opšteg cilja Strategije. Zdravstveni sistem prilagođava svoje usluge potrebama starijih osoba i nastoji da one budu dostupne svim korisnicima pod istim uslovima.

Uočeni nedostaci prilikom implementacije strateških dokumenata

Opšta ocjena je da su zakoni i podzakonska akta definisani i usvojeni dobri, ali njihova implementacija u praksi mora biti brža, potpunija, kvalitetnija, kompetentnija, svrsishodnija. Nedostaci u implementaciji su posljedica ili uzrok sljedećih faktora:

- Donošenje značajnih dokumenata podrazumijeva slanje tih dokumenata na javnu raspravu, u koje se treba uključiti i to posebno one populacione grupe na koje se te odluke odnose. U starijoj populaciji je značajan intelektualni potencijal koji vrlo kompetentno može da učestvuje u kreiranju odluka. Međutim i stariji, kao i kompletna zajednica, izuzimajući neke organizacije civilnog društva su vrlo pasivni i ne uključuju se u kreiranju i usvajanju odluka, pa i u situacijama kada se radi o njihovim interesima. Stoga je važno animirati ove organizacije civilnog društva, da iniciraju uključivanja pojedinaca i grupa u donošenju odluka koje se odnose na njih. Praksa Ministarstva finansija i socijalnog staranja je da prilikom donošenja ili izmjena podzakonskih akata kojima se propisuju minimalni standardi i normative za usluge socijalne i dječje zaštite putem javnih poziva uključiti i predstavnike NVO.
- Zakonska osnova, institucionalna odgovornost, oslanjanje na strateški okvir i saradnja sa civilnim sektorom i medijima je matrica, po kojoj se realizuje, prati i evaluira što je urađeno, a što nije, a uključuje se i definisanje metodologije za prevazilaženje ograničenja za potpunu realizaciju planiranih aktivnosti.
- Multisektorski pristup u realizaciji usluga namijenjenih zadovoljavanju potreba starijih, nije u potpunosti ispoštovan, jer ne postoji praksa redovne razmjene informacija među organizacijama civilnog društva, a ni njihova sa resornim ministarstvima. I pored javnih poziva, nisu svi odgovorni dovoljno aktivni. Zato nekad izvještaji koji se prave nisu sveobuhvatni. Ne bave se ni svi važni izvještaji problematikom starijih – npr. ova populacija je veoma malo zastupljena u izvještajima o napretku u pristupanju EU.
- Socijalni karton, kao rezultat reforme socijalne i dječje zaštite, je veoma važan, kao svojevrsna baza podataka, koja pomaže i da se prate određeni trendovi. Tako, na primjer, postoji socijalni

karton za sve starije osobe smještene u socijalnim ustanovama. Na osnovu tih kartona se prave individualni planovi za korisnike, kako bi se što kvalitetnije odgovorilo na njihove potrebe. Zavod je sproveo obuku za pravljenje individualnih planova. Veoma je važno postojanje jedne jedinstvene baze podataka, koja trenutno nedostaje. Na osnovu nje bi se pratili trendovi, a na osnovu njih bi se kreirale strategije i planovi za sprovođenje aktivnosti. Socijalni karton daje dobru osnovu za kreiranje kvalitetnih baza.

- Ranije je postojala dobra praksa formiranja koordinacionih timova na lokalnom nivou, koji su okupljali relevantne subjekte u ovoj oblasti, koji se međusobno razmjenjivali informacije i tako nije dolazilo do preklapanja u aktivnostima. Danas to nije uvijek slučaj, već se dešava da neke organizacije implementiraju određene aktivnosti, ne vodeći računa što je prethodno odrađeno. Treba izbjegavati dupliranje aktivnosti, za šta je neophodna međusektorska saradnja.
- Implementacija novog Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti je napravila problem nekim starijim osobama – neki od njih su izgubili neka prava iz domena socijalne zaštite, jer posjeduju imovinu. Ranije je bilo diskreciono pravo, npr. direktora Centra za socijalni rad, da neka lica uvrsti na spiskove za eventualne pomoći, ali to više nije slučaj.

Međunarodni pravni akti

Međunarodni pravni akti na kojima se bazira razvoj usluga socijalne i dječije zaštite su:

- Evropska socijalna povelja (1961.god) i Izmijenjena Evropska socijalna povelja (1996.god);
- Univerzalna deklaracija UN –a o pravima čovjeka (1948.god);
- Međunarodni plan akcije na području starenja” (Prva svjetska skupština o starenju, Beč, 1982. godine);
- Madridska deklaracija”, “Madridski internacionalni plan akcije o starenju (MIPAA), usvojen na Drugoj svjetskoj skupštini o starenju u Madridu 2002. godine i Vodič za nacionalnu implementaciju madridskog internacionalnog plana akcije o starenju.
- Ujedinjene Nacije, Njujork, 2008. MIPAA predstavlja ključni dokument globalne politike starenja .
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima;
- Milenijumski razvojni ciljevi (2002.god);
- Konvencija UN-a o pravima osoba s invaliditetom (2006.god);
- UN Konvencija o zabrani svih oblika diskriminacije žena iz 1979. i Opcioni protokol uz ovu konvenciju;
- Evropska povelja o jednakosti muškaraca i žena u lokalnom životu (2006. god);
- Standardna pravila UN-a o izjednačavanju mogućnosti za osobe sa invaliditetom;
- Preporuka EU o koherentnoj politici za osobe sa invaliditetom,

- Konvencija Savjeta Evrope o sprječavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (“Službeni list Crne Gore - Međunarodni ugovori, broj 4/2013”), poznata kao Istanbulska konvencija.
- Načela Ujedinjenih naroda za starije ljude”, Rezolucija Generalne skupštine UN 46/91, koja postavljaju osnovne principe i vrijednosti na kojima se zasniva pristup starijim i starim građanima i koji su istovremeno vrijednosti i principi socijalne zaštite starih lica;

Imajući u vidu težnju Crne Gore ka postizanju članstva u EU, važno je uzeti u razmatranje i politiku i stav samih članica EU vezano za temu socijalne uključenosti i pružanja socijalnih servisa. U EU, socijalne usluge imaju ključnu ulogu u poboljšanju kvaliteta života i pružanju socijalne zaštite. One obuhvataju:

- socijalno osiguranje,
- usluge zapošljavanja i obuke,
- socijalno stanovanje,
- dječja zaštita,
- dugotrajna njega,
- usluge socijalne pomoći.

EU podstiče saradnju i razmjenu dobre prakse između zemalja EU za poboljšanje kvaliteta socijalnih usluga, i pruža finansijsku podršku za njihov razvoj i modernizaciju (npr. iz Evropskog socijalnog fonda). Evropska komisija podržava i dopunjuje politike zemalja članica u oblasti socijalne inkluzije i socijalne zaštite.

Veoma važno je razumijeti šta Lisabonski sporazum i Povelja o fundamentalnim pravima u EU znači za starije ljude, s obzirom da se tu obuhvaćena sva prava starijih. Sama Povelja je od velike važnosti, kako je ona postala polazna tačka za razvoj EU politika. Da bi se pojasnila prava garantovana Poveljom i način kako ih ostvariti, 2012. godine (koja je označena kao godina Aktivnog starenja i solidarnosti između generacija) je objavljen “Aktivni stariji građani za Evropu: Vodič u EU”. Njim je obuhvaćena legislativa i politički kontekst, akcije koje se preduzimaju za promociju prava starijih i sl.

Evropski sporazumi u suštini čine osnovni zakon koji je iznad svih drugih zakona u EU. Posljednja revizija istih je uvedena kroz Lisabonski sporazum. U sljedećem tekstu su navedeni samo neki od djelova iz EU sporazuma (uključujući i Lisabonski), a koji su povezani sa pravima starijih i jačanjem učešća građana u kreiranju EU politika³.

1. Najvažniji djelovi Sporazuma koji se odnose na antidiskriminatornu politiku jednakosti

Amsterdamski sporazum iz 1997. godine je omogućio opcije EU da se bori protiv diskriminacije na bazi pola, rasne ili etničke pripadnosti, religije i vjerovanja, godina ili seksualne orijentacije. Međutim,

---

³ AGE Platform Europe, 2012, Active Senior Citizens for Europe: A Guide to the EU

potrebna je jednoglasnosti pri donošenju takvih politika, što znači da bilo koja zemlja može blokirati usvajanje legistative u vezi jednakosti. Neki od važnih djelova su:

- Društveni obim EU: "Unija će se boriti protiv socijalnog isključivanja i diskriminacije, i promovisaće socijalnu pravdu i zaštitu, jednakost između muškaraca i žena, solidarnost između generacija i zaštitu prava djece."
- Fundamentalne vrijednosti u EU: "Unija je zasnovana na vrijednostima koja poštuju ljudsko dostojanstvo, slobodu, demokratiju, jednakost, vladavinu prava i poštovanje ljudskih prava, uključujući i prava osoba koje pripadaju manjinama."
- Nadležnosti EU u vezi sa antidiskriminacijom: "Prilikom definisanja i implementacije svojih politika i akcija, Unija će težiti borbi protiv diskriminacije na bazi pola, rase ili etničke pripadnosti, religije ili vjerovanja, invaliditeta, godina ili seksualne orijentacije."
- Procedure Savjeta za preduzimanje akcija u vezi sa jednakošću: "Savjet, u skladu sa odgovarajućom legistativom i djelujući jednoglasno, može preduzeti adekvatne akcije da bi se borio sa diskriminacijom na bazi pola, rase ili etničke pripadnosti, religije ili vjerovanja, invaliditeta, godina ili seksualne orijentacije."

2. Pomocija dijaloga između civilnog društva i EU institucija

Lisabonski sporazum posebno stavlja fokus na važnost društvenog dijaloga. Prema ovom sporazumu je od izuzetne važnosti konsultovati civilno društvo i organizacije prije nego što se uđe u proces kreiranja evropskih politika. Ovo je predviđeno od strane Evropske Komisije kroz Proceduru procjene uticaja. U toj fazi, različita mišljenja i uticaji na društvo se ispituju od strane Komisije i civilno društvo treba da je uključeno u taj proces.

3. Inicijativa građana Evrope (European citizens initiative - ECI)

Lisabonski sporazum je omogućio da se, ukoliko postoji milion zainteresovanih građana bilo koje od država EU, može direktno pozvati Evropska Komisija da inicira raspravu o nekom od pitanja koja su od interesa toj grupi građana, a koja su okviru nadležnosti EU. Ova mogućnost pomaže građanima i civilnim organizacijama da direktno utiču na političku agendu EU. Za iskorišćavanje ECI opcije postoji jasna procedura i opisi aktivnosti kako je aktivirati.

4. Formalizacija socijalnog dijaloga

U pogledu društvenih pitanja Sporazum u vezi sa funkcionisanjem EU garantuje da je Unija posvećena promociji socijalnog dijaloga i institucionalizaciji Tripartitnog socijalnog samita, koji podrazumijeva proces konsultacija između evropskih socijalnih partnera i EU institucija. Na ovaj način je ojačano njihovo učešće u implementaciji socijalnih i ekonomskih politika Unije. Evropska

Komisija redovno revidira listu organizacija koje ispunjavaju uslove da budu socijalni partneri, i samim tim konsultovani. Glavni socijalni partneri su: European Union Trade Confederation, Business Europe, The European Association of Craft, Small and Medium-sized Enterprises i European Centre of Employers and Enterprises.

5. Inkorporacija Evropske povelje o fundamentalnim pravima u Primarni zakon EU

Lisabonski sporazum je omogućio inovirani fokus na ljudska prava i obezbijedio da djelovi Povelje imaju istu pravnu važnost kao i sporazumi. Povelja ističe veliki broj prava važnih za starije osobe, kao što su: borba protiv diskriminacije, socijalna sigurnost, zdravstvena zaštita i edukacija. Povelja je, iznad svega, kompas za sve EU politike, što znači da osigurava da su fundamentalna prava uzeta u obzir u političkim procesima u EU. Međutim, zemlje članice moraju da se usklađuju sa Poveljom samo kada implementiraju EU zakone. Kada se radi o nacionalnim zakonima, onda važi ustavni sistem zemlje članice.

6. Formiranje pravnog lica u EU koje dozvoljava pristup međunarodnim instrumentima

Lisabonski sporazum formira jedinstveno pravno lice za Uniju koje omogućava da ona zaključuje međunarodne ugovore i pristupa međunarodnim organizacijama. Prva međunarodna konvencija o ljudskim pravima koja je ratifikovana od strane EU je bila "Konvencija Ujedinjenih Nacija o pravima osoba sa invaliditetom". Prema ovoj Konvenciji, EU je u striktnoj obavezi da obezbijedi prava osobama sa invaliditetom kroz sve svoje akcije. Lisabonski sporazum, takođe, uključuje i pravnu obavezu za pristup EU, Evropskoj konvenciji za ljudska prava. Na taj način se pravni sistem EU stavlja pod nezavisnu eksternu kontrolu, a pravne neusklađenosti su tretirane od strane Međunarodnog suda u Strazburu.

Na nivou Evropske Unije od velike važnosti je strategija "Europe 2020", koja predstavlja razvojnu strategiju Unije i svi akcioni planovi su usmjereni ka tome. Osnovni ciljevi ove strategije su: zaposlenost (75% građana starosti od 20 do 64 godine), istraživanje, razvoj i inovacija (3% BDP EU da bude investirano u te svrhe), klimatske promjene/energija (smanjenje emisije gasova za 20% u odnosu 1990.godinu, 20% obnovljive energije, 20% uvećanje energetske efikasnosti), edukacija (bar 40% građana godina 30-34 da imaju treći stepen edukacije), i siromaštvo/socijalno isključivanje (bar 20 miliona manje građana koji su već ili rizikuju da zapadnu u siromaštvo i socijalnu isključenost).

Bazirano na EU sporazumima, kreatori politika na EU nivou odlučuju o prioritetima i iniciraju akcije da ih implementiraju. Najvažnije akcije koje utiču na starije građane i obezbjeđuju njihova prava, su:

1. Aktivno građanstvo i glas starijih u kreiranju politika - omogućena i promovisana participacija u procesu kreiranja politika kroz ECI.

2. Anti-diskriminacija - zakoni koji utvrđuju prava i obaveze svih članica EU, uključujući i procedure u vezi sa pomoći žrtvama diskriminacije.

3. Zaposlenost - EU implementira niz inicijativa koje podržavaju duži radni vijek i pomaže zemljama članicama da kreiraju više poslova i da se bore protiv dugoročne nezaposlenosti. Postoji Direktiva o zaposlenosti koja zabranjuje diskriminaciju na osnovu godina (samo jedna od potencijalnih diskriminacija). Međutim, EU implementira i niz "mekih" mjera koje promovišu starosni diverzitet na radnom mjestu i pozitivnu sliku starijih zaposlenih.

4. Edukacija i učenje cijelog života - smatra se da je to najbolji odgovor kako na postojeću krizu, tako i na problem demografskog starenja. Npr. Grundtvig program.

5. Koordinacija socijalne zaštite na EU nivou - nacionalni socijalni sistemi su nezavisni, ali EU postavlja određena zajednička pravila koja omogućavaju koordinaciju unutar sistema.

6. Penzije - inicijativa "Bijela knjiga: Agenda za adekvatne, bezbjedne i održive penzije", koja daje okvir na evropskom nivou za podršku i razvoj penzione reforme.

7. Socijalno uključivanje i socijalna participacija - najvažnija je Evropska platforma protiv siromaštva i socijalne isključenosti koja je pokrenuta 2010. godine, a u skladu je sa težnjom "Strategije 2020" za održivim i inkluzivnim rastom.

8. Volontiranje - podizanje svijesti javnosti o važnosti volontiranja, kao i značajnom doprinosu volontera (među kojima su mnogi 50+) društvu i zajednicama u kojima žive. Potrebno je spomenuti Grundtvig akcije koje omogućavaju starijim građanima da učestvuju u volonterskim programima, i na taj način uče i dijele svoje znanje i iskustvo.

9. Promocija zdravlja i koordinacija nacionalnih zdravstvenih sistema –kompleksnija organizacija aktivnosti promocija zdravlja i aktivnog starenja, kroz kontinuirane programe u organizovanim zdravstvenim jedinicama (savjetovališta, kancelarijama i slično). Jedna od inicijativa je Evropsko inovativno partnerstvo u vezi sa aktivnim i zdravim starenjem, kroz stvaranje mreža na nacionalnom i međunarodnom nivou.

10. Istraživanje i inovacija - Evropska komisija promoviše bolju koordinaciju istraživanja na EU nivou i podržava razvijanje zajedničkih programskih inicijativa (Joint Programming Initiatives). Za starije građane su od posebne važnosti dvije: JPI "More years - better Lives" (kako pomoći starijima da ostanu aktivni, dobrog zdravlja i kvaliteta života, kao i kako učiniti budući sistem za brigu održivim), i EU zajednički program za neurodegenerativne bolesti (krajnji cilj je nalaženje lijekova za te vrste bolesti i omogućavanje rane dijagnoze).

11. Pristup robama i uslugama - vrlo često starijim licima ili licima sa invaliditetom nije omogućen adekvatan pristup nekim od nabazičnijih stvari. To je prepoznato na EU nivou i postoji politička agneda

koja poziva na kreiranje orudja za optimizaciju pristupačnosti, pri čemu su to uglavnom legislativa i standardizacija (npr. Accessibility Act, Eu Action Plan on Urban Mobility, European Innovation Partnership on Active and Healthy Ageing).

Na kraju je potrebno napomenuti da u okviru Evropskog parlamenta postoje razne “međugrupe” koje diskutuju o određenim pitanjima. Ove međugrupe su važne za podizanje svjesnosti o određenim pitanjima. Tako je osnovana “Međugrupa o starenju i međugeneracijskoj solidarnosti”, još 1982. godine (jedna od najstarijih u Parlamentu). Ona radi na tome da učini probleme starijih građana vidnijim i preuzme adekvatne akcije u njihovo ime. Takođe, potrebno je spomenuti i “Citizen’s AGORA” gdje se radi na jačanju dijaloga između Evropskog Parlamenta i civilnog društva.

Iz navedenog uporednog pregleda dokumenata u Crnoj Gori i Evropskoj Uniji se može zaključiti da je logično da se i u domaćoj legislativi primijenjeni neki osnovni principi regulisanja pozicija i odnosa prema starijim, kao i u evropskoj. Ovdje se misli na posvećenost rješavanju problema starijih, razvoj servisa, podsticanje aktivnog i zdravog starenje, promociju volonterizma, međugeneracijske solidarnosti, cjeloživotnog učenja... Međutim, postoje oblasti koje je potrebno unaprijediti: veća zaštita prava starijih osoba, borba protiv nasilja nad starijima, nediskriminatorski principi pri zapošljavanju, jednakost muškaraca i žena i slično, tako da je potrebno domaća dokumenta dopuniti, a još važnije obezbijediti primjenu u praksi ovih načela, koja obezbjeđuju inkluziju starijih osoba.

ULOGA CIVILNOG SEKTORA U SOCIJALNOJ ZAŠTITI STARIJIH OSOBA U CRNOJ GORI

Organizacije civilnog društva (OCD u oblasti socijalne zaštite starijih osoba u Crnoj Gori imaju važnu ulogu. Postoji niz značajnih prednosti OCD kao pružalaca usluga: (1) bliži su korisnicima i problemima sa kojima se oni susrijeću; (2) imaju značajan potencijal za inovacije; i (3) fleksibilnije su i sa tim u vezi lakše odgovaraju na potrebe korisnika, često posjeduju stručnost koje nema u javnom sektoru i daju nove ideje u stvaranju politika; (4) imaju prilike da uključe zainteresovane, kao i volontere u realizaciji aktivnosti. Usljed toga, OCD treba posmatrati kao partnere i posebno raditi na njihovom aktivnijem uključivanju u kompletan proces ugovaranja socijalnih usluga – od definisanja prioriteta do pružanja usluge i monitoringa/evaluacije.

Među organizacijama civilnog društva koje funkcionišu na teritoriji Crne Gore⁴, a brinu o starijim osobama su:

---

⁴ Ova analiza ne obuhvata sve OCD na teritoriji Crne Gore, već samo one o kojima su informacije bile dostupne i koje su najaktivnije po procjeni autora.

1. Crveni krst Crne Gore

Crveni krst Crne Gore (CKCG) je jedinstvena, nezavisna i dobrovoljna humanitarna organizacija koja djeluje na teritoriji Crne Gore, kao jedino priznato nacionalno društvo Crvenog krsta u državi. Crveni krst Crne Gore je, ujedno i najstarija humanitarna organizacija, osnovana 1875. godine na Cetinju, kao prvo nacionalno društvo na Balkanu, a 22. u svijetu. Zakonom o Crvenom krstu Crne Gore, Crveni krst se danas pozicionira kao moderna organizacija koja pomaže državnim organima u humanitarnoj oblasti i obavlja poslove od javnog interesa koji mu se ovim Zakonom povjeravaju.

Misija Crvenog krsta Crne Gore usmjerena je na sprječavanje i olakšavanje ljudske patnje, ma gdje ona bila. Crveni krst štiti život i zdravlje, naročito u vrijeme oružanog sukoba i drugih vanrednih stanja, radi na sprječavanju bolesti i unaprjeđivanju zdravlja, socijalne zaštite, podstiče dobrovoljnost i solidarnost svog članstva da pruže pomoć svima kojima je pomoć potrebna, radi na podizanju nivoa svijesti o humanitarnim potrebama i djelovanju na zaštiti dostojanstva i poboljšanju života ugroženih. Razvojem svojih resursa i izgradnjom partnerskih odnosa sa drugim organizacijama u zemlji i inostranstvu, obezbjeđuje pružanje humanitarnog odgovora na sve oblike ugroženosti u redovnim i vanrednim situacijama.

Vizija Crvenog krsta je da inspiriše, podstakne, olakša i uvijek promoviše sve oblike humanitarnih aktivnosti, uz prevenciju i olakšavanje ljudske patnje, i na taj način doprinese održavanju i promociji ljudskog dostojanstva i mira u svijetu.

Tokom svih godina rada Crveni krst Crne Gore pridržava se i promoviše sedam principa Pokreta, a to su: humanost, dobrovoljnost, nezavisnost, neutralnost, nepristrasnost, jedinstvo i univerzalnost.

Crveni krst Crne Gore čine organizacije Crvenog krsta na nivou opština, ukupno 23 organizacije, sa svojstvom pravnog lica - devetnaest opštinskih organizacija Crvenog krsta; Crveni krst Glavnog grada; Crveni krst Prijestonice i dvije gradske organizacije Crvenog krsta.

Crveni krst ima višegodišnje iskustvo u realizovanju Programa briga o starijima, koji obuhvata različite modele usluga. Cilj programa je unaprjeđenje položaja starijih i omogućavanje da što duže borave u svom prirodnom okruženju uz očuvan kvalitet života i dostojanstvo. Korisnici programa su lica od 65 godina starosti ili više, koja nisu obuhvaćena sličnim vidovima pomoći; starija lica koja se nalaze u lošem zdravstvenom stanju; starija lica u stanju socijalne potrebe; starija lica koja žive sama ili sa nekim ko je u stanju potrebe.

Volonterske usluge sprovode se tokom redovnih kućnih posjeta i odnose se na sljedeće: nabavka namirnica, plaćanje računa, pratnja prilikom odlaska kod ljekara, sitni kućni poslovi, pružanje psihosocijalne podrške, edukativne, rekreativne aktivnosti. Ovaj model usluge tokom 2021. godine sprovodi se u 8 opština.

Klubovi za starije osobe postoje u 5 opština u Crnoj Gori: Bar, Plav, Budva, Nikšić i Podgorica. Klubovi okupljaju starije osobe sa ciljem njihove socijalizacije, edukacije, rekreacije i generalno povećanja osjećaja zadovoljstva, ispunjenosti i pripadnosti. U klubovima se realizuje program zdravog starenja koji za cilj ima očuvanje funkcionalne sposobnosti starijih, kao i unaprjeđenje fizičkog i mentalnog zdravlja ove ciljne grupe. Klubovi su aktivni jednom do dva puta nedeljno, a trajanje sastanka kluba je od 2 do 4 sata. Tokom boravka u klubu korisnici mogu besplatno provjeriti nivo šećera u krvi, krvni pritisak, igrati društvene igre, pohađati razne edukativne radionice itd.

Crveni krst Crne Gore zvanično je licenciran od strane Ministarstva rada i socijalnog staranja, za pružanje usluge pomoć u kući za odraslo i staro lice sa invaliditetom, krajem novembra 2019. godine. Tokom 2020. i 2021. godine Crveni krst Crne Gore, u saradnji sa nadležnim Ministarstvom, pružao je uslugu pomoć u kući u 15 opština sjeverne i centralne regije. Tokom maja 2021. godine 88 gerontodomaćica pružalo je uslugu za ukupno 811 korisnika u 14 opština (Andrijevica, Cetinje, Danilovgrad, Berane, Petnjica, Plužine, Plav, Gusinje, Pljevlja, Nikšić, Kolašin, Mojkovac, Bijelo Polje i Rožaje). U skladu sa Pravilnikom o uslovima za pružanje i korišćenje usluga podrške za život u zajednici, korisnicima se pružaju sledeće usluge: nabavka hrane, pomoć u pripremi obroka; pomoć pri kretanju; pomoć pri održavanju lične i higijene prostora; pomoć pri grijanju prostora; pomoć pri plaćanju računa za električnu energiju, telefon, komunalije i sl; posredovanje u obezbjeđivanju različitih vrsta usluga za održavanje stana i uređaja za domaćinstvo i nabavku lijekova i odvođenje na ljekarske preglede. Usluga se pruža kroz redovne kućne posjete i poštovanje svih preventivnih mjera nadležnih zdravstvenih institucija. Ista usluga realizuje se i u Baru, Budvi i Tivtu, u saradnji sa lokalnom samoupravom. Broj gerontodomaćica je 12, a korisnika oko 120.⁵

Crveni krst Crne Gore od 2021. godine sprovodi uslugu pružanja psihosocijalne podrške putem telefona za starije osobe i osobe sa invaliditetom u 5 opština, a povodom uticaja krize izazvane pojavom virusa COVID19.

Crveni krst Crne Gore vrši redovnu distribuciju humanitarne pomoći za socijalno najugroženije starije osobe u svim opštinama.

Crveni krst Crne Gore u kontinuitetu radi na razvijanju inovativnih usluga podrške za starije pa je tokom godine planirano otvaranje dva centra za njegu u Baru i Bijelom Polju, podrška za starije sa demencijom, jednokratna novčana podrška za socijalno najugroženije starije, kao i obilazak starijih sa sela od strane ljekara.

---

⁵ Napomena: Uslugu pomoć u kući samostalno realizuju i pojedine opštine. Ista usluga sprovodi se i preko javnih radova, koje finansira Zavod za zapošljavanje Crne Gore.

2. Caritas

Caritas je međunarodna humanitarna organizacija Katoličke crkve, koja pomoć pruža ljudima kojima je potrebna.

Misija Caritas Barske nadbiskupije je da se aktivno zalaže za društveni progres, fizičko, duhovno, psihološko i socijalno blagostanje, socijalnu pravdu i unapređenje kvaliteta života u različitim oblastima i razvija solidarnost među ljudima bez obzira na socijalno porijeklo, rasu, vjerske, etničke, nacionalne, polne i druge razlike.

Caritas Barske nadbiskupije realizuje aktivnosti u nekoliko oblasti: socijalna služba/servisi, rad sa mladima, zdravstvo, obrazovanje/edukacija, urgentna pomoć ljudima u nevolji, razvoj civilnog društva i ekonomski razvoj (razvoj socijalne ekonomije).

Ciljne grupe sa kojima je Caritas Barske nadbiskupije radi su: mladi, osobe sa invaliditetom, stari, djeca, socijalno ugroženo stanovništvo, Romi i nezaposleni, a ciljevi su usmjereni ka unapređenju kvaliteta života ciljnih populacionih grupa. Stoga je upostvaljena veza sa svim institucijama koje mogu doprinijeti realizaciji planiranih ciljeva, kao što su: službe zdravstvene i socijalne zaštite, Crveni krst, opštinskim službama, udruženjima penzionera i druge.

Caritas Barske nadbiskupije aktivnosti o oblasti socijalne zaštite starih realizuje od 1999. godine.

U kontinuitetu u saradnji sa institucijama lokalne zajednice promovise i razvija servise podrške za stare u zajednici. Trenutno se kroz različite servise koji obuhvataju kućnu njegu, dnevni boravak, vešeraj i tople obroke, usluge pružaju u nekoliko opština: Bar, Tuzi, Cetinje, Niksić, Ulcinj, Danilovgrad. Aktivnosti se dodatno proširuju u zavisnosti od broja angažovanih osoba, po broju modula /projekata koji su na raspolaganju korisnicima

Glavna kancelarija Caritasa Barske nadbiskupije je u Baru.

3. Naše doba

Nevladino udruženje Naše doba osnovano je 2012. godine sa ciljem podsticanja zajednice da posveti pažnju potrebama i sposobnostima starijih ljudi i da se usmjeri na aktiviranje potencijala starijih, a ne samo na pružanje usluga pasivnim korisnicima. Istovremeno, organizacija nastoji da starije građane podstakne da se sami angažuju kako bi doprinijeli rješavanju pitanja svoje generacije i poboljšanju kvaliteta života, uz saradnju sa mlađim generacijama. NVO Naše doba afirmiše pristup – stariji su resurs, a ne teret.

Misija organizacije je unapređenje položaja starijih osoba i podsticanje njihovog aktivnog učešća u zajednici kroz promovisanje aktivnog starenja, volonterizma, generacijske i međugeneracijske saradnje. **Vizija** organizacije je stariji ljudi aktivni i ravnopravni članovi crnogorskog društva.

Neke od **djelatnosti** organizacije su: angažovanje volontera u društvenim akcijama, edukacija i aktiviranje kreativnih potencijala starijih ljudi, zalaganje za cjeloživotno učenje, podsticanje grupa za samopomoć, uključivanje starijih u društvene procese, podrška mlađim generacijama u rješavanju njima važnih pitanja, zalaganje za rješavanje pitanja važnih za položaj starijih građana (standard, zapošljavanje, zdravlje, socijalne usluge, kultura...), saradnja sa institucijama sistema i civilnim sektorom...

Kroz dosadašnje projekte NVO Naše dobra radila je nekoliko istraživanja i analiza na temu položaja starijih, života starijih u domovima, niz edukativnih radionica, kompjutersko opismenjavanje, obuke iz više oblasti itd. U okviru projekta „Druga perspektiva“ kreiran je i izvještaj „Predlog smjernica za razvoj budućih politika za starije u Crnoj Gori sa osvrtom na Strategiju razvoja sistema socijalne zaštite starih lica 2013-2017.“ Izvještaj sadrži konkretne preporuke za buduće javne politike o ovoj oblasti kako bi one bile snažnije utemeljene na realnim resursima starijih u našem društvu. To bi, dugoročno, doprinijelo očuvanju dragocjenih društvenih resursa i unaprijedilo kvalitet života i prava ove starosne grupe u Crnoj Gori.

4. Humanitarac

Humanitarac je nestranačka, neprofitna i nevladina organizacija osnovana 1998. godine u Nikšiću. **Vizija** organizacije je društvo bez marginalizovanih i diskriminisanih ljudi. **Misija** organizacije je postizanje pozitivnih promjena u životu ljudi, u prvom redu pripadnika marginalizovanih i diskriminisanih manjinskih grupa. Svojim aktivnostima organizacija obuhvata različite ciljne grupe, među kojima i starije osobe, koje su vulnerabilne, ali u nekim slučajevima i marginalizovane. Osnovni aspekt djelovanja je uticaj na unapređenje kvaliteta života socijalno izolovanih, „od porodice zaboravljenih“ starijih, a posebno onih iz ruralnih oblasti.

Ciljevi organizacije: Pružanje besplatnih usluga korisnicima, koje doprinose:

- poboljšanju društveno-ekonomskog položaja pripadnika marginalizovanih grupa,
- boljem upoznavanju i ostvarivanju ljudskih prava,
- pružanju socijalno-humanitarne pomoći,
- poboljšanju položaja socijalno isključenih lica kroz pružanje psiho-socijalne podrške,
- podizanju nivoa svijesti članova marginalizovanih grupa o značaju obrazovanja,
- uključivanju članova marginalizovanih grupa u obrazovni sistem,
- razvoju alternativnih oblika pružanja socijalno/ zaštitnih usluga.

Od 2011. godine organizacija sprovodi brojne projekte koji imaju za cilj razvijanje sistema podrške za najugroženije starije osobe u Opštini Nikšić, kako na urbanom, tako i u ruralnom području. U sklopu

projekta „Uspostavljanje održivog servisa usluga Organizacija civilnog društva u saradnji sa Lokalnim samoupravama u Crnoj Gori“, podržanog od EU, posredstvom Delegacije EU u Crnoj Gori, krajem 2011. godine formiran je socijalni servis “Otvorena vrata” kroz koji se kontinuirano u prostorjima organizacije i na terenu ruralnih mjesnih zajednica pruža psiho-socijalna podrška i posreduje pri ostvarivanju socijalno zaštitnih prava starijim socijalno isključenim licima sa urbanih i ruralnih područja opština: Nikšić, Šavnik i Plužine. Pored navedenog organizacija je realizovala i projekte namijenjene najsiromašnijim starijim licima kroz obezbjeđivanje humanitarne pomoći i kućne posjete.

5. Povjerenje

NVO Povjerenje je organizacija koja djeluje u Opštini Bar od 2001. godine. **Misija** organizacije je očuvanje i unapređenje zdravlja. Udruženje Povjerenje je osnovano sa ciljem da pomogne starim, nemoćnim i ugroženim licima prema njihovim potrebama.

Aktivnosti organizacije:

- promocija zdravih stilova života u cilju podizanja nivoa svijesti;
- psiho-socijalna pomoć i podrška starim i nemoćnim ugroženim licima;
- pokretanje inicijativa i pružanje konkretne pomoći;
- edukacija kadrova za prevenciju i kurativu;
- organizacija tribina, kurseva i seminara;
- unapređenje rodne ravnopravnosti;
- promotivno-edukativna djelatnost;
- druge društvene i socijalne djelatnosti.

Pored brojnih projekata koji obuhvataju različite kategorije ugroženih, organizacija realizuje i projekte koji za cilj imaju poboljšanje kvaliteta života starijih i lica sa invaliditetom kroz program rekreacije. Ovakav projekat realizovan je tokom 2014. godine, a samo neke od aktivnosti su: obnavljanje staza u rekreativnom centru, program rekreacije na vodi, igrom i plesom do boljeg života, pitaj doktora (edukativne radionice) itd. Tokom 2016. godine NVO Povjerenje realizuje projekat “Prevenција bolesti starijih žena i žena sa invaliditetom sa posebnim akcentom na prevenciju raka dojke”. Aktivnosti podrazumijevaju organizovanje edukativnih radionica u saradnji sa domom zdravlja i eminentnim stručnjacima iz ove oblasti.

Organizacija je dosta posvećena i istraživačkom radu pa je nakon osnivanja realizovala brojna istraživanja poput: “Potrebe, položaj i zdravstveno stanje starih i nemoćnih raseljenih/izbjeglih lica u Baru” i “Potrebe, položaj i zdravstveno stanje starih i nemoćnih lica u Baru”.

6. Udruženje „Impuls“

Misija Udruženja „Impuls“ je reintegracija osjetljivih i marginalizovanih društvenih grupa kroz projekte NVO Impuls i drugih faktora civilnog društva. „Impuls“ pokriva one usluge socijalnog rada koje nedostaju u redovnim djelatnostima centara za socijalni rad, a u skladu sa Strategijom razvoja sistema socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori.

Djelatnosti Udruženja su:

- saradnja i koordinacija rada sa drugim organizacijama, u zemlji i inostranstvu sa srodnim ciljevima;
- organizovanje savjetovanja, seminara i predavanja o razvoju i afirmaciji civilnog društva i osnovnih ljudskih prava;
- prevencija, edukacija i informisanje posebnih socijalnih grupa koje su ugrožene o pravima i mogućnostima koje će doprinijeti njihovom kvalitetnijem životu;
- organizovanje aktivnosti pružanja pomoći i zaštite socijalno ugroženih grupa, (zlostavljana i zanemarena djeca, djeca bez roditeljskog staranja, romska djeca, mladi sa invaliditetom, žene – žrtve nasilja, samohrane majke, samohrane stare osobe...);
- realizacija projekata vezanih za borbu protiv diskriminacije, promociju ljudskih prava kroz reformu zakonodavstva, prava djece i omladine bez roditeljskog staranja, djece ometene u razvoju, romskih grupacija i sl. kroz programe koji promovišu pitanja školovanja, zdravstvenog obrazovanja, zapošljavanja i sl;
- sprovođenje socioloških istraživanja radi definisanja društvenih problema kao i učestvovanje u rješavanju istih;
- izdavanje odgovarajućih publikacija i saradnja sa sredstvima javnog informisanja, zajednicama, društvenim, stručnim i drugim organizacijama, kao i ostalim pravnim licima.

7. Udruženja građana “NVO FUTURA ”

Udruženje je nastalo sa ciljem -pomaganje oboljelim i edukacija svih osoba koje dolaze u kontakt sa oboljelim od demencije, posebno osobama iz najuže porodice, koje su izložene vrlo velikom riziku izgaranja od staranja za svoje najbliže.

ALCHAJMEROVA BOLEST najviše pogađa porodicu oboljelog, oni su ti koji se svakodnevno susrijeću i suočavaju sa raznoraznim poteškoćama koje nosi ova bolest zavisnosti od stadijuma u kojoj se oboljela osoba nalazi.

- Djelovanje udruženja je usmjereno na pravilan tretman oboljelih i uspostavljanje pozitivne komunikacije između oboljelih i porodice kako bi se podigao kvalitet međusobnih emocionalnih odnosa.
- Porodica treba da bude najznačajnija podrška!

Odgovornost za pacijente uglavnom pada na njihovu porodicu. Oni koji se brinu za pacijenta moraju biti na stalnom oprezu zbog mogućnosti da bi pacijent mogao odlutati, ili se uzrujati ili se zbuniti na način koji može biti opasan ne samo za pacijenta već i za druge ljude oko njega. Gubljenje sposobnosti prepoznavanja lica izaziva veliki duševni bol.

8. Savez udruženja penzionera Crne Gore

Savez udruženja penzionera Crne Gore je nestranačka, humanitarna organizacija koja se bavi svim pitanjima od značaja za stariju populaciju u Crnoj Gori. Članstvo u ovoj organizaciji čini skoro 90 odsto svih penzionera. Djelovanje Saveza regulisano je kroz postojanje različitih organa: Upravnog odbora, Skupštine i brojnih komisija nadležnih za razne oblasti. Savez je dostupan svim zainteresovanim, na teritoriji cijele Crne Gore i to kroz rad 23 opštinska udruženja penzionera. Udruženje penzionera saraduje sa svim relevantnim institucijama i organizacijama, među kojima su svakako Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, fond PIO i lokalne samouprave. Na taj način Savez se bavi javnim zastupanjem interesa i prava penzionera.

Savez kontinuirano sprovodi akcije za članstvo na cijeloj teritoriji, kao što su finansiranje i humanitarna pomoć članovima, odmori i rehabilitacija, druženja i prekogranični susreti.

Savez pruža olakšice svim članovima prilikom rešavanja stambenog pitanja, kao i pristupa zdravstvenim uslugama kroz saradnju sa domovima zdravlja. U saradnji sa fondom PIO Savez omogućava povoljnosti u brojnim odmaralištima za penzionere, kada su u pitanju ljetovanja i zimovanja. Pored toga, Savez ima ugovor o saradnji sa velikim brojem kompanija kod kojih svi članovi mogu kupovati različite proizvode uz niz povoljnosti. U saradnji sa Vladom ili drugim donatorima, Savez obezbjeđuje i finansijsku ili humanitarnu pomoć članovima, kroz svoja opštinska udruženja. Uz navedeno, Savez se bavi organizovanjem i sportskih aktivnosti, takmičenja iz različitih disciplina itd.

Umrežavanje organizacija civilnog društva

Važan aspekt djelovanja organizacija civilnog društva jeste njihova međusobna saradnja, razmjena informacija, zajedničko djelovanje i pokretanje inicijativa. Tako su se u okviru više projekata formirale mreže organizacija civilnog društva, koje u okviru svog mandata imaju brigu o starijoj populaciji. Neke od njih su, IRIS mreža, „NVO “SOS telefon Podgorica” je dio regionalnog projekta, koji tretira 5 ciljnih grupa, od kojih su jedna starije osobe. (tako je formirana mreža od 5 organizacija koje su najaktivnije na ovom polju); Net Age (formiran od strane ADP Zid), Dignitas mreža humanitarnih organizacija formirana na

inicijativu Crvenog krsta Crne Gore... Slične inicijative su postojale i ranije, a izazov predstavlja obezbjeđivanje kontinuiteta tih mreža, kako bi se izbjegao prestanak njihovog funkcionisanja po završetku projekta.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

- Stupanjem na snagu Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti (*"Sl. list CG", br. 27/2013, 1/2015, 42/2015, 47/2015, 56/2016, 66/2016, 1/2017, 31/2017 - odluka US, 42/2017 i 50/2017*), usluge iz ove oblasti se prvi put tretiraju kao posebno pravo definisanih populacionih grupa.
- Na osnovu zakona o Socijalnoj i dječjoj zaštiti koji je bio osnov za donošenje Strategije razvoja sistema socijalne zaštite starijih 2013-2017; 2018-2022, socijalna zaštita poprima karakteristike sistemskih odgovora na potrebe starijih u cilju integracije, podrške i poboljšanja kvaliteta života ove kategorije stanovništva u zajednici u smislu proširavanja programa koji su im potrebni.
- Sistem podrške starijim osobama, u Crnoj Gori, se unapređuje kroz uvođenje novih servisa i obezbjeđivanje novih usluga. Raspravlja se o integrisanju usluga za starije, kako bi se ekonomičnije, efikasnije, a pri tome, kvalitetnije realizovale njihove potrebe. Za ovaj proces neophodno je obezbijediti multisektorsku saradnja i zajedničko djelovanje vladinog i nevladinog sektora, kao i sistema socijalne i zdravstvene zaštite.
- Došlo je do značajnog pozitivnog pomaka u pogledu ove teme. Stariji su danas u fokusu nadležnih organa i kroz ovaj i slične projekte, posebno kroz umrežavanje. Dobro je što se otvaraju lokalni servisi podrške. Danas u Crnoj Gori postoji više organizacija koje na različite načine brinu o starijoj populaciji. Neke od njih su fokusirane na inkluziju starijih u društvo i na međugeneracijsku saradnju, jer mlađi i stariji mogu da sarađuju i da imaju zajedničke aktivnosti. Neke organizacije su fokusirane na manje aktivnosti, dok ima i onih koje u kontinuitetu sprovode različite veće programe. Postoje organizacije čiji su volonteri mlađi ljudi, dok ima i onih koje čine stariji volonteri.
- U cilju decentralizacije nadležnosti u oblasti usluga socijalne zaštite, ove usluge u zajednici pored javnih ustanova mogu pružiti i NVO sektor i druga pravna i fizička lica. Podaci državnih i nevladinih organizacija nedvosmisleno pokazuju da 80% socijalnih usluga u zajednici pružaju upravo organizacije civilnog društva. Naime, vrlo često se dešava da usluge podrške za život u zajednici, socijalno-edukativne i savjetodavno-terapijske usluge, kao i usluge skloništa pružaju i drugi subjekti iz javnog i privatnog sektora. Preciznije, te usluge već u najvećoj mjeri obavljaju drugi subjekti, odnosno organizacije civilnog društva. Kontinuirano se radi na formalizovanju i standardizovanju njihove uloge kroz proces licenciranja. Ovaj proces omogućava bolje sagledavanje kapaciteta za pružanje pomenutih usluga.

- U cilju unaprjeđenja kvaliteta usluga za starije Ministarstvo finansija i socijalnog staranja je uspostavilo sistem licenciranja stručnih radnika i pružalaca usluga u oblasti socijalne i dječje zaštite, što omogućava da se usluge pružaju na ujednačen način bez obzira ko ih pruža (javne ustanove, fizička ili pravna lica, organizacije, NVO) i u kojoj opštini se pružaju.
- Stepenn informisanosti o dostupnim uslugama u lokalnoj zajednici je izuzetno nizak. Iako lokalni akteri djeluju u istoj oblasti socijalne zaštite stepenn saradnje, razmjene informacija o sadržaju usluga i aktivnostima nije dovoljno razvijen. Unaprjeđenje saradnje moguće je nadoknaditi osnivanjem radnih tijela pri lokalnoj samoupravi koja je prepoznata kao koordinator procesa planiranja i razvoja usluga socijalne zaštite. U skladu s navedenim neophodno je da se u narednom periodu jedinice lokalnih samouprava značajnije uključe u planiranje, uspostavljanje i finansiranje usluga socijalne i dječje zaštite.
- Neophodno je da se na lokalnom nivou razvijaju lokalni planovi socijalne i dječje zaštite kroz koje bi se prepoznale prioritetne usluge u odnosu na potrebe stanovništva te zajednice, ali i definisao njihov budžet i održivost.
- Vodeću ulogu kada je riječ o oblasti socijalne zaštite starijih imaju resori Ministarstva finansija i socijalnog staranja i resor Ministarstva zdravlja ali ništa manje nisu značajni i drugi resori koji na direktan ili indirektn način utiču na populaciju starijih, stoga je neophodno unaprijediti multisektorski pristup i praksu redovne komunikacije i razmjene informacija između nadležnih institucija i kreirati sveobuhvatniji pristup, kako bi se na što kvalitetniji način odgovorilo na potrebe starijih korisnika.
- Strategija razvoja sistema socijalne zaštite za starija lica za period 2018-2022. godine kao opšti cilj definiše unaprjeđenje socijalne zaštite starijih lica, sa integrisanim uslugama i podrškom radi očuvanja i poboljšanja kvaliteta njihovog života. Strategiju prati akcioni plan, čija se realizacija analizira kroz izvještaje o sprovođenju strategije. Kako je akcionim planovima predviđeno sprovođenje aktivnosti od strane državnih i lokalnih organa, onda izvještaji ne tretiraju detaljno rad organizacija civilnog društva koje se bave ovim pitanjima, jer one ne primjenjuju praksu redovnog informisanja resornog ministarstva o aktivnostima koje sprovode.
- Od ključnog značaja za unaprjeđenje kvaliteta već postojećih usluga je povećanje napora ka podršci za licenciranje u cilju unaprjeđenja standarda i kvaliteta samih usluga. Potrebno je fokusirati se ka povećanju napora ka podršci za licenciranje NVO sektora, tako da uslovi za NVO budu podržavajući, a da pri tome, ne čine ustupke u smislu snižavanja standarda kvaliteta usluga.
- Na kvalitet usluga utiče i nedostatak stručnih kapaciteta prouzrokovanih finansijskim ograničenjima, ali i nedostaci mehanizama monitoringa i evaluacije usluga socijalne zaštite. Organizacije civilnog društva nisu dovoljno upoznate sa procedurama i dinamikom vezanom za ovaj proces, pa je potrebno sprovesti edukacije na ovu temu.

- Održivost usluga je jedno od ključnih pitanja koje je direktno povezano s obezbjeđenjem finansijskih sredstava, a samim tim i osiguravanjem stručnih kapaciteta za pružanje odgovarajućeg kvaliteta usluge. Potrebno je što prije uspostaviti stabilan i održiv izvor finansiranja koji će, prije svega, podržati već uspostavljene servise.
- Potrebno je što prije uspostaviti bazu podataka o dostupnim uslugama i pružaocima, ne samo radi poboljšanja informisanosti i unaprjeđivanja kvaliteta usluga već i radi sticanja uvida u to koje su to usluge potrebne, a još uvijek nisu razvijene.

U komunikaciji sa organizacijama civilnog društva, kao i iz dokumenata i analiza koje su one radile, su izdvojeni neki od prigovora i sugestije za prevazilaženje problema, koje se čine kao one koje su preovlađujuće mišljenje većine:

- Problem je neinformisanost ciljne grupe o postojanju usluga socijalne zaštite. U bliskoj budućnosti bi trebalo raditi na: promociji postojećih usluga, razvijanju i kreiranju mehanizama informisanjanja kako starijih, tako i cijele zajednice.
- Neophodnost obezbjeđenja pregleda kontinuiteta, analize planiranog/realizovanog, u dugogodišnjem starteškom pristupu zaštiti starijih, što su sve raspoloživi resursi za efektivnije planiranje narednih strateških aktivnosti.
- Neke od važnih aktivnosti, a koje bi trebale da sadrže buduće strategije/akcioni planovi, su: integrisane usluge podrške, podsticanje volonterskog rada, motivisanje poslodavaca da kroz poreske olakšice češće zapošljavaju starije, cjelovitija zdravstvena zaštita starijih, sprečavanje pojava zanemarivanja, zlostavljanja i nasilja nad starijim licima.
- Iako se EU inicijative kreću ka tome da je za starije najbolje da što duže ostanu u svom prirodnom okruženju i porodice, u Crnoj Gori veliki problem su postala ruralna područja – sela su postala naselja za starije. Servisi podrške nisu dostupni u seoskim područjima, pa ih je neophodno uspostaviti/unaprijediti.
- Potrebno je omogućiti dalje razvijanje i licenciranje inovativnih usluga podrške koje nisu precizno definisane već ih Zakon prepoznaje pod "i druge".
- Potrebno je razvijati usluge podrške za neformalne njegovatelje.
- Donošenje značajnih dokumenata podrazumijeva slanje tih dokumenata na javnu raspravu. Građani nemaju svijest da treba da se uključe. Kao društvo smo veoma pasivni po ovom pitanju. Ipak, postoje neke organizacije civilnog društva koje su dio radnih tijela koja kreiraju politike vezane za starije. Na ovome posebno treba raditi, pošto je i na EU nivou dijalog sa civilnim društvom posebno promovisan i postoji značajan fokus na njihovo uključivanje u sve procese donošenja odluka.

- Treba napomenuti da NVO imaju mogućnost dobijanja informacija i obavještenje putem raznih mreža i koalicija (CRNVO, TACSO), koje objavljuju pozive i obavještenja o javnim raspravama i usvojenim dokumentima. Međutim, NVO ne koriste dovoljno tu mogućnost. NVO se mogu uključiti u radne grupe, uticati na strukturu dokumenata i kroz javne rasprave. Međutim, nisu svi dovoljno i na isti način aktivni. Neke, koje su profilisanije ili jačih kapaciteta su aktivnije. Standard je da se bez NVO sektora ne kreiraju relevantna dokumenta, a na njima je da iskoriste svoje mogućnosti.
- Postoji mišljenje da se NVO uključuju jer je to neki standard, a ne zbog stvarnog doprinosa koji može da pruži. Ako je neka NVO dobra u određenoj oblasti, treba je uključiti u neki proces, iako se možda sama nije formalno kandidovala za isti. Zato je potrebno da budemo svjesni raspoloživih kapaciteta i potencijala koje imaju određene organizacije, da bi se isti mogli iskoristiti na pravi način kad je to potrebno.
- Treba izbjegavati dupliranje aktivnosti. Ne postoji praksa pravljenja presjeka stanja i analize prije preduzimanja sljedećeg koraka. Odnosno, ne postoji saradnja među sektorima, kako bi svi bili informisani o preduzetim aktivnostima i planovima za naredni period.
- Potrebno je uskladiti djelovanje različitih aktera i programa na nivou države, kako u odnosu na djelovanje državnih službi tako i domaćih i međunarodnih organizacija u oblasti razvoja socijalnih servisa i zaštite grupa u riziku. Takođe, za dalji razvoj sistema socijalnih servisa za grupe u riziku potrebno je uključiti različite izvore finansiranja i stručne podrške.

Dokumenti korišćeni pri izradi Analize:

- Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti 2013
- Strategija razvoja sistema socijalne i dječije zaštite 2013-2017
- Strategija razvoja socijalne zaštite starijih 2008-2012
- Strategija razvoja socijalne zaštite starijih 2013-2017
- Strategija razvoja socijalne zaštite starijih 2018-2022
- Izvještaj o sprovođenju Akcionog plana Strategije za razvoj socijalne zaštite starijihlica za 2013. godinu i 2014. godinu
- Lokalni planovi za socijalnu inkluziju
- Izvještaj organizacije "Naše doba": Predlog smjernica za razvoj budućih politika za starije u Crnoj Gori sa osvrtom na Strategiju razvoja sistema socijalne zaštite starih lica 2013-2017.
- Izvještaj AGE Platform Europe, 2012, "Active Senior Citizens for Europe: A Guide to the EU"
- Monstat izvještaj, 2014, "Projekcije stanovništva Crne Gore do 2060. godine sa strukturnom analizom stanovništva Crne Gore"
- Institut Alternativa, 2013, "Mapiranje usluga socijalne zaštite u Croj Gori"
- Eurofond, 2010, Radni papiri "Mjere za socijalnu inkluziju starijih lica: Slučaj volontiranja"
- Izvještaj o sprovođenju Akcionog plana Strategije za razvoj socijalne zaštite starijih (2018-2022) za 2018. godinu i 2019. godinu.
- SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja 2018, "Organizacije civilnog društva u procesu standardizacije socijalnih usluga u Crnoj Gori
- Zavod za socijalnu i dječju zaštitu 2019, "Mapiranje usluga socijalne idječje zaštite u Crnoj Gori